

Hanefi Yargılama Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak “Taraf Yemini”

-Mezhep Öğretileri Işığında Teorik Bir İnceleme-^(*)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar BÖLÜKBAŞI^(**)

Öz

Çalışmamızın amacı, İslam yargılama hukukunda ispat vasıtası olarak davalı tarafın yaptığı yeminin, yani taraf yemininin Hanefi mezhebi özelinde teorik olarak incelenmesi ve Türk hukuk yargılaması ile genel mukayeseler yapılmasıdır. Çalışma, İslam hukuku gibi maddi yaptırım yanında manevi yaptırım gücünün benimsendiği bir hukuk sisteminde, yemin gibi uhrevi müeyyidesi olan bir kavramın hukuki çözümlerde nasıl tatbik edileceğini görme açısından dikkat çekicidir. Konunun başlıkları ve içeriği, Hanefi mezhep kitapları etrafındaki detaylı okumalar neticesinde şekillenmiştir.

Yapılan araştırma neticesinde, uzun asırlar boyu uygulama alanı bulan Hanefi hukuk doktrininde, yeminle ilgili pek çok ayrıntının düzenlendiği görülmüştür. Türk medeni usul hukukunun yürürlük kaynağı olan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ile yapılan genel karşılaştırma neticesinde, Hanefi ekolünün hükme bağladığı pek çok meselede HMK’da herhangi bir düzenlemenin bulunmadığı, buna mukabil, HMK’nın hakkında çeşitli hükümler öngördüğü bazı konulara ise Hanefi doktrin kitaplarının temas etmediği görülmüştür. Son bölümde, yeminle alakalı kaynaklarda geçen terminolojiye dair kısa bir sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Hanefi Yargılama Hukuku, Beyyine, İspat, Yemin.

^(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 09.10.2024 - Kabul Edildiği Tarih: 07.12.2024.

Atıf Şekli: Ali Haydar Bölükbaşı, ‘Hanefi Yargılama Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak “Taraf Yemini” -Mezhep Öğretileri Işığında Teorik Bir İnceleme-’ (2024) 14(2) Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1991, 2038.

DOI: 10.52273/sduhfd..1563949.

^(**) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Rize, Türkiye.

E-posta: alihaydar.bolukbas@erdogan.edu.tr.

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4214-1165>.

“Party Oath” as a Means of Proof in Hanafi Law of Civil Procedure

-A Theoretical Examination in the Light of Sectarian Teachings-

Abstract

The aim of our study is to examine the oath taken by the defendant party, that is, the party’s oath, as a means of proof in trial law, specifically in the Hanafi school, and to make general comparisons with Turkish Civil Procedure Law. The study is remarkable in terms of seeing the effect of a concept such as oath, which has otherworldly sanction power, on legal solutions in a legal system where spiritual sanction power is adopted, such as Islamic law. The titles and content of the subject were shaped as a result of detailed readings around Hanafi doctrine books. As a result of the comparison with the Civil Procedure Code No. 6100 (HMK) it has been observed that many details regarding the oath are regulated in the Hanafi law doctrine.

Keywords

Islamic Law, Hanafi Civil Procedure Law, Evidence, Oath, Oath of Defendant Party.

Extended Summary

In our study, the oath made by the defendant as a means of proof has been investigated in the Hanafi madhhab. Brief comparisons of the results with the Turkish jurisdiction law have been made. This study is remarkable in terms of seeing the effect of a means of proof with moral sanctioning power such as oath on legal solutions. The fact that the sanctioning power of the oath has hardly been the subject of an independent study in the context of Islamic law has prompted us to conduct this study. The titles and content of the subject have been shaped as a result of detailed concept searches around the Hanafi doctrinal books.

An oath is a way of supporting one's righteousness by holding sacred values as witnesses. In all faiths, oaths have a significant impact on their followers. This is because human beings often do not have the evidence they can rely on in their quest for rights. Sometimes there may be no witnesses to the event. In such a case, the only thing to rely on is the support of the belief values that people ascribe sanctity to. This situation is remarkable in terms of seeing the relationship between law and morality and the effect of moral sanctioning power.

Islamic law is one of the leading legal systems in which the legal power of the oath is felt. Both the Qur'an and the Hadiths regulate the judicial function of the oath. In addition, oath is an important concept in Judaism and Christianity before Islam. Today's Code of Civil Procedure also recognizes the oath as a means of proof. An in-depth and comparative study of such an important and technical subject is important for both judicial and comparative law research.

In Islamic law, oaths have an important place and legal repercussions in the adjudication of cases. This is because oath is one of the means of proof in judicial law. An oath refers to the declaration of the plaintiff or defendant about the truth of an event by invoking the name of Allah. In order to understand the oath of a party, it is necessary to present Islam's conception of the oath, and to do so, it is necessary to examine the oath-related teachings. First of all, in Islam, in principle, a false oath leads a person to spiritual ruin.

The evidence is based on verses 106-108 of Surah al-Ma'idah and the Prophet's Hadith¹: *"The evidence must be presented by the claimant and the oath must be taken by the denier."* In another hadith, the Prophet said, *"Allah forbids Paradise to a person who takes the right of a Muslim by swearing falsely."* The Companions asked, *"Even if he obtains something simple in this way?"* The Prophet pointed to a small piece of the miswak tree (Erak) and said, *"Even if it is a twig!²"*

In another narration, there is an anecdote about the oath being evidence: *Ash'ath ibn Qays*, one of the Companions who had a dispute with a Jew about the use of a well, brought the case to the Prophet. The Prophet asked *Ash'ath*, *"Do you have witnesses*

¹ البَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي، وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ Tirmizî, 'Ahkâm', 12 (Çağrı, 1981).

² ibn Mâce, 'Ahkâm', 8 (Çağrı, 1981).

or does your opponent swear an oath?" Ash'ath replied that he had no witnesses or evidence. The Prophet then offered the Jew an oath. When Ash'ath asked the Prophet, "What if the man swears falsely?" the Prophet replied, "Whoever swears falsely and gains property in a lawsuit by this oath commits a great sin. On the Day of Reckoning, he will find Allah angry with him³." So Allah supported His Messenger with the verse, "They sell their promises and their oaths in the name of Allah for simple benefits! There is a painful punishment for them⁴." In another hadith, the Prophet said: "Whoever has the opportunity to take the property of a Muslim through his oath, Allah will make Paradise unlawful for him and Hell obligatory⁵." These hadiths are an indication of how effective the dual sanction of worldly and ethereal, which is the unique aspect of Islamic Law compared to other legal systems, is in solving legal issues. In fact, it is this belief and fear of Allah that guarantees the healthy functioning of the oath system. This example is also remarkable in terms of showing the boundaries of the relationship between law and morality and the background of oaths in Islamic law as a basis for rulings.

As a result of the study, it has been observed that many issues addressed in the Hanafi jurisdiction law, which has been in practice for centuries, have not been codified in Turkish jurisdiction law. Likewise, it has been observed that some issues that are regulated in Turkish civil procedure law are not addressed in the Hanafi legal doctrine. Since Islamic law is a legal system based on religion and an oath is accepted as a means of proof with moral sanctions, it is possible to infer that the Hanafi doctrine deals with the subject in detail with a casuistic approach.

This is because an oath is a means of proof with a moral sanction. The party oath, which has a unique place in the field of proof, which is an important area of procedural law, has shed light on many disputes throughout history. In a party oath, the plaintiff who does not have the evidence to prove his claim may ask the defendant to take an oath through the judge. The defendant's refraining from the oath reveals the plaintiff's rightfulness. On the contrary, if the defendant fulfills the oath offered to him, the plaintiff has no other recourse.

---

³ Buhârî, 'Tevhit', 24 (Çağrı, 1981).

⁴ Âli İmrân Sûresi, (3) 77.

⁵ Müslim, 'İmân', 61(Çağrı, 1981); *مَنْ أَقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أُوجِبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ عَلَيْهِ* bk. Nesaî, 'Adâbu'l-kudat', 30 (Çağrı, 1981).

Giriş

Bu çalışmada, Hanefi yargılama hukukunda, ispat vasıtası olan taraf yemine dair hükümlerin derli toplu bir şekilde teorik çerçevesinin çizilmesi hedeflenmiştir. Yeminin hukuki anlaşmazlıklara olan etkisine dair Osmanlı tatbikatında pek çok örnek bulunmaktadır. Fakat yalnızca teorik çerçevesi 46 sayfa tutan bir çalışmaya, mahkeme kayıtlarını eklemek uygun görülmemiştir. Bu çalışmayla teorisi verilen konunun uygulamadaki yansımaları, daha sonra yapılması planlanan çalışmalara bırakılmıştır. Yeminle alakalı İslam hukuku bağlamında bugüne kadar pek çok araştırma varken ispat vasıtası olan yeminle alakalı özellikle iki müstakil çalışmadan söz edilebilir. Bunlardan, Hüseyin Tekin Gökmenoğlu'nun "*İslam Muhakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak Yemin*" adlı makalesi ile Yılmaz Yurtseven ve Naci Çevik'in yaptığı "*İslam Muhakeme Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında Yemin Müessesesi*" adlı makaleyi zikretmekte fayda vardır. Bu çalışmalara bakıldığında, bunların yakın dönemde bu alanda yapılmış ilk çalışma kabul edilen Abdülaziz Bayındır'ın "*İslam Muhakeme Hukuku*" adlı doktora çalışmasının başlıkları üzerinden konunun ele alındığı görülmektedir. Ayrıca gerek Bayındır gerekse diğer çalışmalarda, Mecelle şerhi *Dürerü'l-hükkâm* ve Ömer Nasuhi'nin *Hukuk-u İslamiyye* adlı kitaplarının sistematigi içerisinde konuların işlendiği görülmektedir. Bizim çalışmamızda ise tüm bunlar nazarı dikkate alınmakla birlikte, Hanefi fūrû kitaplarında, taraf yemini ile alakalı ulaşılabilen tüm farazi örnekler üzerinden daha detaylı bir başlık kurgulaması ve derine inen bir içerik sunulmaya çalışılmıştır. Böylece, taraf yeminine dair ayrıntılı ve farklı yönlere temas eden bir teori çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, benzeyen konuların bulunması durumunda, Türk hukuk yargılaması üzerinden mukayeseler yapılmaya ve dipnotlarda kanun maddeleri verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, tüm karşılaştırmalı hukuk çalışmalarında, iki hukuk sisteminin bütün konularının örtüşmesi, beklenen bir durum değildir. Dolayısıyla çalışmanın asıl eksenini, Hanefi yargılama hukukudur. Türk hukuk yargılaması ile alakalı bölümler yazıldıktan sonra, bu alanda uzman bir doçent Usul hocasının tetkiklerine sunulmuş ve gerekli tashihler dikkate alınmıştır.

Yemin, kişinin haklılığını kutsal saydığı değerler üzerine, onları şahit tutarak desteklemesidir. Tüm inançlarda, yeminin kendi inanç mensupları üzerinde ciddi etkisi söz konusudur. Zira insanoğlu, bazen hak arayışında dayanabileceği kanıtlara sahip olamaz. Kimi zaman ise yaşanan olayın tanıkları olmayabilir. Böyle bir durumda, esas alınacak tek şey, insanların kutsiyet atfettikleri inanç değerlerinden destek almaktır. Bu durum Hukuk-ahlâk ilişkisini ve manevi yaptırım gücünün etkisini görmek açısından dikkate değerdir.

Yeminin hukuki gücünün hissedildiği hukuk sistemlerinin başında, İslam hukuku gelmektedir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm gerekse de Hadislerde yeminin günlük hayattaki ve yargısal fonksiyonu düzenlenmiştir. Ayrıca İslamiyet'ten önceki dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlıkta da yemin önemli bir kavramdır. Günümüz Hukuk Muhakemeleri Kanunu da yemini bir ispat vasıtası olarak tanımıştır. Konunun ana eksenini Hanefi yargılama hukuku olsa da benzer hükümlerin düzenlendiği tüm konularda iki hukuk sisteminin kıyaslamaya gayret ettik. Yöntem olarak, akıcılığı bozmamak için uzun HMK maddeleri, çoğu zaman dipnotta verilmiştir. Böylesine önemli ve teknik bir konunun kısa da olsa mukayeseli olarak çalışılması hem yargılama hem de karşılaştırmalı hukuk araştırmaları için katkı sunacağı umulmaktadır.

I. İslam Hukukunda Yalan Yere Yapılan Yeminin Manevi Yaptırımı

İslâm hukukunda, yeminin davaların hükme bağlanmasında önemli bir yeri ve hukuki yansımaları vardır. Zira yemin, muhakeme hukukundaki ispat vasıtalarından biridir. Yemin, davacı veya davalı tarafın bir olayın doğruluğu hakkında Allah'ın adını anarak beyanda bulunmasını ifade eder⁶. Elbette günlük hayatta yalan yere yemin ile mahkemede yalan yere yemin yapmanın farklı neticeleri vardır. Fakat iki yeminin de manevi müeyyidesinin olması, Müslüman fertlerde bir otokontrol sağlamaktadır. Bunun mahkeme ayağında, sair delillerle çözülemeyen davaların, kişilerin inançlarından yararlanarak çözüldüğü görülmüştür. Manevi yaptırım gücü, sağlam bir irade ile dini öğretilere bağlanma hissi ve uygulama kabiliyeti verip toplum düzeninin sağlanmasına katkıda bulunur⁷.

Taraf yeminini anlayabilmek için İslam'ın hayatın her alanındaki yemine bakışını, bilhassa yalan yere yapılan yeminin sonuçlarını ortaya koymak, bunun için de yeminle ilgili nasları ele almak gerekir. Tabii buradaki örneklerin çoğu mahkemede yapılan yemini kapsamasa da yemin konusundaki hassasiyeti görme açısından önemlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki ilkesel olarak, İslam dininde yalan yere yapılan yemin, kişiyi manevi helake sürükler. Naslara bakılacak olursa, Mâide suresi 106-108. ayetler ve Hz. Peygamber'in "*Delili iddia sahibinin sunması, yemini de inkâr edenin yapması gerekir.*" hadisine⁸ dayanmaktadır. Başka bir hadiste, Hz. Peygamber, "*Allah, yalan yere yemin ederek bir*

⁶ Ertuğrul Boynuşalın, 'Yemin', DiA, (TDV, 2013) Cilt 43, 417-419.

⁷ Abdurrahman Candan, 'İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik', (2010), (15) İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 431, 438.

⁸ البَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي، وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ Tirmizî, 'Ahkâm', 12.

Müslümanın hakkını alan bir kişiye cenneti haram kılar." buyurmuştur. Bunun üzerine sahâbîler, "Bu yolla basit bir şey elde etse de mi?" diye sormuşlardır. Hz. Peygamber, yerden misvak ağacından (Erak) küçük bir parçayı göstererek "Bir dal parçası olsa bile!" diye karşılık vermiştir⁹. Yine başka bir rivayette, yeminin delil oluşu ile alakalı olarak şöyle bir anekdot vardır: Su kuyusunun kullanımıyla alakalı bir Yahudi ile anlaşmazlık yaşayan sahâbeden Eş'as b. Kays, durumu Hz. Peygamber'e ulaştırmıştır. Hz. Peygamber de "Şahitlerin var mı ya da hasmın yemin ediyor mu?" diye sormuştur. Eş'as, şahidi, yani delilinin olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Yahudi'ye yemin teklif etmiştir. Adamın yemin etmesi konusunda Eş'as, "Ya adam, yalan yere yemin ederse?" diye aklına takılan soruyu Hz. Peygamber'e yöneltince, Hz. Peygamber de "Kim yalan yere yemin eder ve yaptığı bu yemin neticesinde davada bir mal kazanırsa büyük günaha girer. Hesap günü, Allah Teâlâ'yı kızgın bir şekilde karşısında bulmuş olur." buyurmuştur¹⁰. Nitekim bu olay üzerine, Allah Teâlâ indirmiş olduğu, "Onlar, Allah için verdikleri sözleri ve yapmış oldukları yeminleri basit menfaatlere satıyorlar! Onlara acı bir azap vardır"¹¹. âyetiyle peygamberini desteklemiştir. Yine bir hadiste, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Kim, yaptığı yeminle bir Müslümanın malını alma imkânı elde ederse Allah, ona cenneti haram, cehennemi vacip kılar"¹². Bu hadisler, İslam Hukukunun diğer hukuk sistemlerine göre özgün yanı olan, dünyevi ve uhrevi şeklindeki ikili yaptırımının hukuki meselelerin çözümünde ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir. Esasında, yemin sisteminin sağlıklı çalışmasının teminatı da bu inanç ve Allah korkusudur. Bu örnek, aynı zamanda, hukuk-ahlak ilişkisinin sınırlarını görme ve İslam hukukunda yeminin hükümlere mesnet teşkil etmedeki arka planını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bir Müslüman, günlük yaşamında yalan yere yemin etmekten kaçınır. Bunu ifade etmek ve kişinin iddiasının yalan olmadığını belirtmek için Anadolu'da "Yemin yapsam karnım/başım ağrımaz." deyişi meşhurdur.

Hanefi doktrininde mahkemede yalan yere yemin ederek bir hak iktisap eden kişinin uhrevi yaptırımından bahsedilmekle birlikte, Osmanlı uygulaması hariç, failin dünyevi anlamda cezasının ne olduğuna dair bir düzenlemeye rast-

⁹ İbn Mâce, 'Ahkâm', 8.

¹⁰ Buhârî, 'Tevhit', 24.

¹¹ Âli İmrân Sûresi, (3) 77.

¹² Müslim, 'İmân', 61; Nesaî, 'Adâbu'l-kudat', 30. *مَنْ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أُوجِبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ*

lanılamamıştır. Buna karşın Türk hukukunda yalan yere yemin yapan kişinin cezası TCK'da bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası olarak düzenlendiği görülmektedir. Yargılama usulü açısından da yalan yere yeminin söz konusu olduğu davanın tekrar görülmesi, yani yargılamanın yeniden iadesi söz konusudur. Hanefi doktrininde yargılamanın yenilenmesi (iâde-i muhâkeme) konusunda açık bir ifadeye rastlanılamamakla birlikte 1879 tarihli Usûl- Muhakeme-i Hukûkiyye Kanununun 202. maddesinde, davanın yenilenmesi sebepleri arasındaki bir madde, yalan yere yemini de kapsayan bir hüküm içermektedir. Şöyle ki “*davanın görülmesi sırasında, karşı taraftan mahkemenin sonucuna etkili bir hilenin doğmuş olması*” maddesi, İslam hukuk usulü açısından yalan yere yapılan yeminin bir müeyyidesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca İslam ceza hukuku açısından bakıldığında, yalan yere yemin yapan ve bilhassa bunu adet haline getiren kişinin cezasının had suçları kapsamında değil, tazir suçu kapsamında değerlendirilen bir suç olduğunu ve hukuk otoritesinin faile münasip bir cezayı takdir edeceğini belirtmek gerekir. Fakat çalışmamız, Osmanlı tatbikatını içermeyişi için bunla ilgili örneklere temas edilmemiştir¹³.

II. Yemin Çeşitleri, Çalışmanın Kapsamı ve Yeminin Hükümü/Hukuki Sonucu

İslam hukukunda yemini genel hatlarıyla; *günlük yaşamda yemin ve yargı sahasındaki yemin* olarak ikiye ayırabiliriz. Etkileri ve sonuçları itibarıyla en etkili yeminin yargılama alanındaki yemin olduğu söylenebilir¹⁴. Yargı sahasındaki yemin de bilhassa Türk özel hukuk yargı sisteminde kesin delil özelliğine sahip olan “*taraf yemini*” ve takdiri delil özelliği taşıyan “*bilirkişi yemini*” olarak ikiye ayrılır. Bizim çalışmamızın eksenini, kesin delil nitelikli olan “*taraf yemini*” oluşturmaktadır¹⁵. Yargı alandaki yemin; *ispat vasıtası olarak yemin* ile *kasâme* ve *liân* müesseselerindeki yemin olmak üzere üçe ayrılır. İspat vasıtası olarak kullanılan yemin de *ispat yükü üzerinde bulunan tarafın (müddeî) teklif ettiği yemin* (Hanefi mezhebine göre yemin teklifini davacı, yemini ise davalı yapar.)

¹³ Bkz. TCK md. 275/1: ‘Hukuk davalarında yalan yere yemin eden davacı ve davalıya bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir’. Belirtmek gerekir ki, hukuk davasında lehine karar verilen tarafın, karara esas alınan yemini yalan yere ettiğinin, ikrar veya yazılı delille sabit olması HMK m. 375/1(g)’de bir yargılamanın iadesi sebebi olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bk., Ejder Yılmaz, *Yemin*, (3. Baskı, Yetkin 2021) 255; Ekrem Buğra Ekinci, ‘Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları’, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996) 173.

¹⁴ Bu yorum için bk. Ali Türkmen, ‘Türk Özel Hukuk Yargı Sisteminde Yemin Müessesesi’, (2015), (1), *International Journal of Legal Progress*, 107, 121.

¹⁵ Türkmen (n 14), 107, 131.

ile *hâkim tarafından re'sen teklif edilen yemin* olmak üzere ikiye ayrılır¹⁶. Çalışmamızın çerçevesi, ispat vasıtası olan yemin türlerinden davacı tarafın teklif edip hâkimin davalıya önerdiği yemini, yani *taraf yemini*ni kapsamaktadır.

Araştırmamızı Hanefi mezhebi ile sınırladığımız için taraf yemini ifadesinden Hanefiler'in ne anladığına bakmak gerekir. Hanefi mezhebine göre taraf yemininden anlaşılan, davalı tarafın savunma vasıtası olarak yapmış olduğu yemindir. Şöyle ki iddiasını başka delillerle ispatlayamayan davacı (müddeî), hâkimden davalıya yemin vermesini teklif edebilir. Davalı, yemin yapmaktan kaçınırsa (nükûl) bu, iddia sahibi davacının haklı olduğuna dair bir karine oluşturur. Bundan dolayıdır ki Hanefî mezhebinde¹⁷ yemin, bir savunma vasıtası kabul edilmiştir¹⁸.

İslam hukukunda yeminin hükmü konusundaki genel kurallar şu şekildedir:

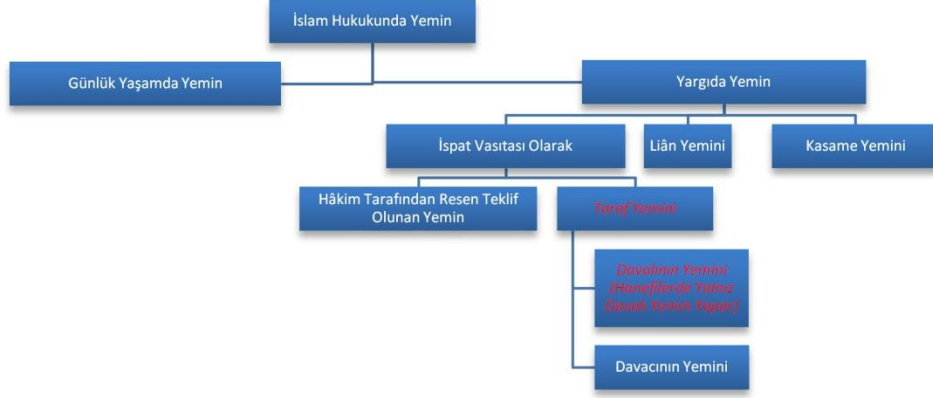
Hanefî, Malikî ve Hanbelî mezhebinde yemin etmek, mubah kapsamında bir fiildir. Gereksiz yere ve sıklıkla yemin etmek, Allah'ın adına karşı saygısızlık kabul edilmiştir. Çünkü insanın basit işlerine, azamet ve kudret sahibi Allah'ın ismi ile inandırıcılık kazandırmaya çalışmaması gerekir. Bunun için takva ya da diğer kitaplardaki ifadesiyle, salahıyla meşhur kişiler, tağlîz kalıbında (mekan ve söz ile yeminin vurgulanması) olmasa bile her türlü yemin etmekten uzak dururlar. Ayrıca gereksiz yere, sözün doğruluğunu teyit etmek için yapılan yeminler, mekruh kabul edilmiştir. Şâfiîler'e göre ise yemin etmek, kural olarak mekruh olup ihtiyaç dışında yemin etmeye cevaz verilmemiştir. Bunun içindir ki yeminin iadesi bölümünde izah edileceği üzere, Şafiî mezhebinde, taraf yemininde hâkimin yemin verdiği kişinin yeminden kaçınması, hakkındaki iddiayı

¹⁶ Bu tasnifle ilgili olarak bk. Recai Ögük, 'İslam Fıkında Yemin' (Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniv. 2011).

¹⁷ Siddika Ayaş, 'İslam Muhakeme Hukukunda Tek Şahit ve Yeminle Hüküm' (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniv. 2014), 23.

¹⁸ Bunun sonucu olarak ispat aracı olarak hukuken kabul edilen yemin, davalının (müddeâ aleyh) yani savunma makamının görevidir. Bu noktada HMK ile bazı farklar var. Şöyle ki; HMK'da taraf yemini her iki taraf için de söz konusu olabilir. Yani, davacı davalıya yemin teklif edebildiği gibi davalı da dayandığı ve ispat yükü üzerine düşen bir vakıa ile ilgili olarak davacıya yemin teklif edebilir. İkinci olarak, HMK'da başkaca delili olan taraf da (mesela senet, tanık...) yemin teklif edebilir. Ancak yemin teklif ettiğinde karşı taraf yemini eda edeceğine bildirdikten sonra, teklifinden geri dönüp diğer delillere artık dayanamaz. Bu husus Kanun'da açıkça düzenlenmiştir. bk. HMK md. 227: 'Yemin teklif olunan kimse, yemini edaya hazır olduğunu bildirdikten sonra, diğer taraf teklifinden vazgeçerek başka bir delile dayanamaz ve yeni bir delil de gösteremez.'

kabul ettiği manasına gelmezken Hanefî mezhebinde bu, zimnen bir ikrar olarak değerlendirilir¹⁹.

Şekil 1: İslam Hukukunda Yemin Çeşitleri

A. Kişilere Göre Taraf Yemini Türleri

1. Davalının (Münkir) Yemini (Aslî Yemin/Vacip Yemin/Müdafaa Yemini)

Konumuzun asıl eksenini oluşturan ve İslam hukukunda yemin denince akla gelen yemin türü budur. Bu yemini, davalı taraf bir savunma mekanizması olarak ifâ eder. Zira yemin, davacının hakkı, davalının hüccetidir²⁰.

a. Yemin Formülleri “Sebebe ve Hâsıla (Hükme/Neticeye) Yemin”

Bir konunun gerçekleşip gerçekleşmemesine, *sebebe yemin* denir. Bir konudaki hükmün hali hazırda veya sonuçta (hâsıl) devam edip etmediğine dair yemin ise *hâsıla yemin*dir. Dolayısıyla hâkim, davalının inkâr ettiği şeyin türüne göre bunlardan biri için yemin metnini hazırlamalıdır. Sebebe yemin yapılması gereken bir meselede hâsıla, hâsıla yemin verilmesi gereken bir yerde sebebe yemin verilmesi, manevi yaptırımı gerektiren maddi bir hatadır²¹. Mesela bir kişi, diğerine borç verdiğini iddia edip tahsil etmek istese, diğeri de borç almadığını iddia etse, davalının karşı iddiası, bir şeyin gerçekleşip gerçekleşmemesi ile alakalı olduğu için ona sebebe yemin teklif edilmesi gerekir. Dolayısıyla borç

¹⁹ Boynukalın, (n 6) 418. Meri hukuktaki uygulama da Hanefî öğretisindeki gibidir. Yani, kendisine yemin teklif edilen kimse yeminden kaçınırsa yemin konusu vakıaları ikrar etmiş sayılır.

²⁰ Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku* (İSAV 1986), 205.

²¹ Bayındır, (n 20) 217.

almadığını iddia eden davalı, “*Vallâhi, bu kişi bana borç vermedi.*” diye yemin yapar. Eğer davalı, borcunun olmadığına dair genel bir karşı iddiada bulunursa hâsılı inkâr etmiş olacağı için “*Vallâhi, benim bu kişiye borcum yoktur.*” diye hâsıla yemin yaptırılır. Bu savunmaya sahip davalıya, yukarıdaki gibi sebebe yani “*Vallâhi bana borç vermedi.*” şeklinde yemin teklif edilse davalı bundan manevi zarar görebilir. Çünkü yemin edip hânis olur yani yalan bir konuda yemin etmiş olacağı için günahkâr olabilir. Zira gerçekten o kişiden borç almış olup borcunu ödemiş yahut borç veren borcunu ibrâ etmiş ve davalı, bunları ispat etme kudretine sahip de olmayabilir. Böyle bir borç vermediğine ya da borç almadığına yemin etse yalan yere yemin etmiş (hânis) olacaktır²². Görüldüğü gibi hâkim, yemin teklifini davalının karşı iddiasına göre verir.

Dava türlerine göre hâsıla yemine dair diğer misaller şu şekildedir: Bir kişi diğerinin zilyetliğinde olan malı, ondan bir tarihte satın almış olduğunu iddia ederse davalı, “*Allah’a yemin olsun ki aramızda bir satım akdi yoktur.*” der. Bu yemini sebebe yaparsa yani “*Vallahi, ben ona malı satmadım!*” derse sağlıksız bir yemin ifa etmiş olur. Çünkü malı satmış ve sonradan karşılıklı olarak sözleşmeyi fesh etmiş olabilirler. Kadın, evlilik birliğinin devam ettiğine ve buna mebni olarak nafaka davası açtığında davalı koca, “*Vallahi, aramızda bir nikâh sözleşmesi yoktur!*” der. Burada sebebe yani “*Vallahi ben onla nikâh sözleşmesi yapmadım!*” demez. Çünkü belki evlenmiş ama sonradan boşanmıştır. Bir kişi filancadaki malı, ona kendisi emanet (vedia) olarak verdiğini iddia etse davalıya şöyle yemin verdirilir: “*Vallahi, elimde bulundurduğum malı, emanet olarak verdiğini iddia eden şahsa ne söz konusu mal ne de benim zilyetliğimde olan başka bir mal aittir.*” Para borcu (karz) iddiasında bulunan kişiye karşı davalı, “*Vallahi, benim bu kişiye az ya da çok hiçbir borcum yoktur.*” şeklinde yemin verdirilir²³.

b. Betâte ve Adem-i İlme Yemin

Yemin *betâte* ve *adem-i ilme* yapılır. *Betâte yemin*, “*elbette*” kelimesinde olduğu gibi, kesinlik ifade eder. Yani bir konudaki fiilin kendisine ait olduğuna ya da olmadığına kesin bir dille yemin etmektir. Mesela bir kişi, filan şahıstan şu

²² Küçük Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm Şerhu Mecelleti’l-ahkâm* (TDV 2020) 3152, 3154; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-u İslâmiyye* Cilt 8 (Enes Sarmaşık t.y.) 182; Bayındır, (n 20) 217.

²³ Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü’l-hakâik* Cilt 4 (Dârü’l-Ma’rife 1314), 301; Şeyhîzâde Dâmâd, *Mecma’u’l-enhur* Cilt 2 (Dâru İhyâi’t-turasi’l-Arabî t.y.) 260.

kadar meblağ borcu olmadığına dair yaptığı yemin, betâte yemindir. *Adem-i ilm*, bir şeyi bilmemek demektir. Yani davalının iddia edilen hak ile ilgili bilgisinin bulunmadığına dair yaptığı yemindir. Mesela bir kişi, vefat etmiş bir kişiden belli bir miktar borcu olduğunu iddia etse, davalı ölü olduğu için mirasçıları, miras bırakan yakınlarının (müverris) filan kişiye adı geçen miktarda borcu olduğunu bilmediklerine dair yaptıkları yemin, ikincisine girer. Burada kural olarak betâte yemin, kesinlik içermesi açısından kuvvetli olduğu için ikinci örnekteki gibi, adem-i ilme yemin etmesi gereken kişi, betâte yemin ederse yemini geçerli olurken tam tersi geçerli olmaz. Zira zayıf yemin etmesi gerekenin kuvvetli olan delili tercih etmesi, evleviyetle geçerlidir²⁴. HMK'ya göre de bir tarafa bir olayı bilmediğine ilişkin yemin teklif edilebilir²⁵.

2. Davacının (Müddeî) Yemini

Davacının yemini; töhmet yemini, yemin-i calibe ve istîsak (güven tesis etme) ya da diğer ifadesiyle istizhâr yemini olmak üzere üç çeşittir. Kural olarak, bir ispat vasıtası olan yemin, Hz. Peygamber'in hadisine binaen²⁶ taraf yemini, yani davalının yeminidir. 1086 sayılı mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun aksine HMK, ispat yükü üzerine düşen tarafın karşı tarafa teklif ettiği yemini (taraf yemini) kabul etmiş, buna mukabil, hâkimin resen teklif ettiği yemine yer vermemiştir²⁷. Böylelikle, hukuk yargılamasında ispat yükü üzerine düşen ve fakat iddiasını yemin dışındaki delillerle tam olarak ispatlayamayan tarafın, hâkimin resen teklif ettiği yemini eda etmek suretiyle iddiasını ispatlaması mümkün değildir. Aksi durumda, bir kişiden hak iddia eden herkes, iddiasını yeminle destekleyerek lehine hüküm elde edileirdi ki bu durum öğretilerde *Ejder Yılmaz*'ın deyimiyle, 'yemin delilinin *günümüzdeki çürüklüğü*' dikkate alındığında ciddi hak kayıplarına sebebiyet verebilirdi²⁸. Bu yönüyle de HMK'nın Hanefi mezhebiyle aynı görüşte olduğu görülmektedir.

²⁴ Bilmen, (n 22) 181.

²⁵ İlhan Postacıoğlu ve Sümer Altay, *Medeni Usûl Hukuku Dersleri*, (8. Bası, Vedat 2020), 677.

²⁶ 'Delili (beyyine), iddia eden taraf sunmalı, yemini ise inkâr eden taraf yapmalıdır.' bk. Buhârî, 'Rehin', 6.

²⁷ HMK m. 220/2 düzenlemesinin bir istisna olup olmadığı tartışmaya açık olmakla birlikte, çalışma konumuzun kapsamını aşması bakımından bu ayrıntıya girilmeyecektir.

²⁸ Yılmaz, (n 13) 88.

- a. **Yemin-i calibe/Yemin-i merdûde:** Davalının yeminden kaçınması gibi durumlarda davacıdan istenilen yemindir. Ya da tek şahidi olan davacının şahit delilini yemin ile desteklemesidir.
- b. **Töhmət yemini:** Davacının davasını çözüme kavuşturamaması durumunda yeminin davacı, yani iddia sahibine döndürülmesidir. Malikîler ve Zeydîler bunu delil olarak kabul ederler²⁹.
- c. **İstisak/İstizhâr yemini:** Davacının delilleri sunduktan sonra bunların sıhhatine dair güvenilirliğini ispat ve töhmetten kurtulmak için hâkimin resen teklifiyle yapmış olduğu yemindir. Delillerin güvenilirliğini tamamlayan bir unsurdur. Konumuz, davalının yapmış olduğu yemin olduğu için bu yemin türlerinin ayrıtısına girmiyoruz³⁰.

3. Hâkim Tarafından Resen Teklif Olunan Yemin (Yemin-i İstizhâr/Yemin-i İstibrâ/Yemin-i İstisak/Mükemmil-i hüccet)

Her ne kadar kural olarak yemin, davacının teklifi ve hâkimin marifetiyle davalıya yapılsa da Hanefî ve Malikî mezhebinde, bazı davalarda hâkim, delil sunan davacıya resen yemin etmesini teklif edebilir. Genel kural ise hâkimin resen yemin teklif edememesidir. Yukarıda kısaca izah edildiği üzere, 1086 sayılı mülga kanundan farklı olarak HMK'da re'sen teklif edilen yemine yer verilmiş, sadece taraf yemini kabul edilmiştir³¹. Konumuz, taraf yemini yani davalının yemini olduğu için resen teklif olunan yemine sadece bir misal vermekle yetinilecektir. Şöyle ki bir kişi, vefat etmiş bir kişiden alacağı olduğunu iddia edip buna yönelik delilini ortaya koysa alacaklı kişiye yani davacıya, hâkim "Bu hakkı kısmen veya tamamen müteveffadan kendisi almadığına, vekili almadığına, kısmen veya tamamen borcunu bağışlamadığına (ibrâ), bu borcun kısmen veya tamamen başkasına havale edildiğini kabul etmediğine, bu borcun bir başkası tarafından kısmen veya tamamen ödenmediğine ve bu borcun karşılığında müteveffanın kendisinde rehni olmadığına Allah adına yemin eder misin?" diye yemin teklif eder. Davacı, yemin yaparsa hakkını alır. Yeminden kaçınırsa bir şey alamaz. Böyle bir durumda, davacı alacağını yemin etmeden almış olursa iade edilir. Hâkimin resen teklif edeceği yemin, ihtiyat ilkesi gereğidir.

²⁹ Eğer yemin konusu vakia her iki taraf için ortak vakia ise, HMK'da da bu şekilde yeminin iadesi mümkündür.

³⁰ Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletühü* Cilt 8 (Dârü'l-Fikr t.y.) 6078; Ayaş, (n 23) 23.

³¹ Boynukalın, (n 6) 417-419; Ahmet Akman, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Adliye Teşkilatı ve Yargılama Hukuku* (Yetkin 2022), 146; Postacioğlu ve Altay, (n 25) 676.

Zira terekeden başka alacaklılar veya vasiyet lehtarları çıkabileceği ve ölen kişinin borcunu ölmeden ödemiş olma ihtimaline mebnidir³².

4. Karşılıklı Yemin (Tehâlûf)

Bazı davalarda taraflardan ikisinin yemin etmesi gerekebilir. Bunlar özel durumlar olup Mecelle’de izah edilmiştir. Örnek babında bu durumlardan birine yer vermekle yetiniyoruz. Şöyle ki satım akdinin tarafları; malın cinsi, miktarı ve vasfında ihtilaf etseler aleyhine delil öne sürülen taraf lehine dava sonuçlanır. İki taraf da delil öne sürerse, delili güçlü olan taraf lehine hüküm verilir. İki taraf da davasını ispat edemezse hâkim, taraflardan her birine karşı taraf lehine davadan çekilmeyi teklif eder. Bunu da kabul etmezlerse karşı tarafın davası üzerine yemin teklif eder. Bu durumda yemin ifası, önce müşteriden başlar. Bir taraf yeminden çekinirse (nükûl) dava, diğer taraf lehine sonuçlanır. İki taraf da yemin ederse hâkim alış verişi fesh eder. Çünkü bu son durumda, ortada taraflardan birinin iddiası kalmayacağı ve alış verişi belirsiz olduğu için hâkim anlaşmazlığı önleme adına akdi fesheder³³.

B. Muhteva ve Geçerlilik Şartlarının Göre Yemin Türleri

1. Yemin-i Mün’akide/Ma’kûde

Bu yemin türü, geleceğe yönelik yapma ya da yapmama vaadi içeren yemindir. Vaat gerçekleşmezse kefareti ödenmesi gerekir. Yemin kefareti olarak imkân ölçüsünde, sırasıyla şunlardan biri yapılır: Köle azat etmek, on fakire birer fitre miktarı para, bir fakire on gün boyunca her gün bir fitre miktarı para, on fakire sabah akşam yemek yedirmek veya on fakirin temel kıyafet ihtiyacını karşılamaktır. Buna imkânı olmayanlar, aralıksız üç gün oruç tutmak zorundadırlar³⁴.

2. Yemin-i Gâmus (Yalan Yere Geçmişteki Bir Eyleme Yönelik Yapılan Yemin)

Bu yemin türü, yargılama alanındaki yeminin de kapsamına girdiği yemin türüdür. “Gâmûs”, sözlükte daldıran, sokan anlamlarına gelmektedir. Çünkü yalan yere yapılan yemin, sahibini büyük günaha sokar. İslamiyet’te yalan yere

³² Ali Haydar Efendi, (n 22) 3149; Bilmen, (n 22) 180; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, ‘İslam Muhakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak’, (1994), (3) Selçuk Üniversitesi Selçuk Bilimler Enstitüsü Dergisi, 179-187.

³³ Ali Haydar Efendi (n 22) 1778, Gökmenoğlu (n 32) 189.

³⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (Çelik 2014) 327.

yemin etmek büyük günahlardan sayılmaktadır³⁵. Kur’ân-ı Kerim’de bunla ilgili çarpıcı uyarılar bulunmaktadır. “Allah’a verdikleri sözleri ve yeminlerini az bir menfaat için değiştirenler... Onların ahirette bir karşılığı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, yüzlerine bakmayacak ve onları aklamayacaktır. Onları, çok acı veren bir azap beklemektedir.” (Âl-i İmrân 3/77). Esasında konumuzu ilgilendiren yemin çeşidi budur. Haksız olduğu bir konu üzerine yalan yere haklı olduğuna dair kendi iradesine dayalı olarak yemin etmektir. İslamiyet’te yalan yere yemin etmek, büyük günah kabul edilmiş olup kişiye manen felakete sürükleyen bir davranıştır. Böyle bir yeminin affedilmesi için kefarete kâfi gelmez. Dolayısıyla haksız yere yemin yapıp bir menfaate ulaşan kişi, samimi bir tövbe ve istiğfâr yapacak, haksızlığı telafi ederek sahibinden helallik alması gerekecektir. Bu, cumhurun görüşü olup Şafî mezhebinde kişinin bunlardan sonra kefarete ödemesi de gerekecektir³⁶.

Son dönem İslam hukukçularından Ömer Nasuhi Bilmen, yalan yere yemin eden kişinin üç suçu işlemiş olacağından bahsetmektedir. Şöyle ki öncelikle, bu kişi yalan söylemiştir ve yalan söylemek dinde haram ve büyük günah sayılan bir fiildir. Yaptığı yeminiyle dinen haram ve sorumluluğu ağır olan başkasının hakkına tecavüz etme eylemini gerçekleştirmiştir. Son olarak da bütün bilinmeyenleri ve sırları bilen, *el-Âlîm* olan Allah’ın mukaddes ismini, basit bir çıkarına alet etmiş olmak ise büyük bir ahlaksızlıktır. Allah’ı bilip sağlam bir inanca sahip olan bir insan, böyle bir işe nasıl cüret edebilir? Bu, dinen ve ahlaken düşük karakterli bir davranıştır. Allah korkusundan mahrum olanların yapabileceği bir davranıştır³⁷. Ayrıca, söz verdiğinde sözünü tutmamak ve konuştuğunda yalan söylemek, Hz. Peygamber’in hadislerinde münafıklık alameti olarak gösterilmiştir³⁸. Başka bir hadiste yalan yere yemin etme alışkanlığının toplumlarda ekonomik çöküntüye sebep olacağından haber verilmektedir³⁹. Buradan da yalan yere yapılarak elde edilen kazancın fakirleşme sebebi olduğu anlaşılmaktadır.

3. Yemin-i Lağv

Ağz alışkanlığı olarak, yanlışlıkla yahut doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Mesela Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki Anadolu insanının “He

³⁵ Adil Bebek ‘Kebîre’, DİA, Cilt 25, (TDV 2022) 163-164.

³⁶ Meydânî, *el-Lübâb Fi Şerhi’l-Kitâb* (Mektebetü İlmî’l-hadîs 2002), 541.

³⁷ Bilmen, (n 22) 189, 190.

³⁸ Buhârî, ‘İmân’, 24.

³⁹ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (Dârü’t-te’sîl 2013), 225.

vallah!" ya da gençlerin "*Valla mı?*" şeklinde bilinçsizce, ağız alışkanlığı olarak yaptığı yeminlerdir. Aynı şekilde hataen yapılan, mesela en son balkonda kitap okuduğunu net bir şekilde hatırlayıp gözlüğünü evde bıraktığına dair yemin eden, fakat bu olaydan sonra okula gözlükle geldiğini hatırlamayan kişi, hakikatte ters bir durum üzerine yemin yapsa da bu, kefareti olmayan yemîn-i lağv kısmına girer. Çünkü yalan yere yemin etme gibi bir kastı olmayıp balkon sonrasında okula gözlükle geldiğini hatırlayamamakta, yani haksız yere değil, hatalı bir yemin etmektedir.

Bir ve üçüncü maddedeki yemin türleri, daha çok yargılama sahası dışında, gündelik hayatta başvuru alan yemin türleridir.

III. Yemin Süreci ve Yeminin Unsurları

İslam hukukunda yemin sürecine giden yol şu şekildedir: Davacı, bir takım iddialarla mahkemeye başvurur. Hâkim, dava edilen şahsa (davalıya), hakkındaki iddialar hususundaki düşüncesini sorar. Davalı, iddiaları kabul ederse suçunu ya da haksızlığını ikrar etmiş olacağı için dava karara bağlanır. İddiaları kabul etmezse bu sefer hâkim, davacıya iddialarını ispat etmesi için delilinin olup olmadığını sorar. Şahit, karine-i katîâ (kesin delil) gibi delillerin ikâme edilmesi durumunda hâkim, olayı karara bağlamaya çalışır. Davacının öne sürececek bir delili yoksa kendi talep etmesi şartıyla ya da hâkimin davacıya yemin teklif etme hakkını hatırlatmasıyla hâkim, davalıya yemin teklif eder⁴⁰.

A. Yemin Teklif Edecek Taraf

Bazı istisnai durumlar dışında, Hanefî mezhebinde davacıya yemin teklif edilemez. Çünkü o, davasını yemin ile değil, delil ile ispat etmek zorundadır⁴¹. Zira bu, nastan ("*Beyyine müddeî için ve yemin münkir üzerinedir*"⁴².) elde edilmiş bir hukuk kuralıdır⁴³. Bununla birlikte, her zaman gerek yemin, davalının; gerekse de ispat külfeti, davacının yükümlülüğünde değildir⁴⁴. Yeminin iadesi

⁴⁰ Burada 'hâkimin davalıya yemin vermesi' tabiri ile kastedilen, davacının davacıya yemin teklif etmesi üzerine yürütülen yemin prosedürüdür. Yoksa hâkimin (resen) davalıya yemin teklif etmesi değildir. Yani, teklif edilen yemin elbette tarafın teklif ettiği yemindir.

⁴¹ Meydânî, (n 36) 556, 557; Bayındır, (20) 205, 206.

⁴² Buhârî, 'Eymân', 17; Tirmizî, 'Ahkâm', 12.

⁴³ Bk. Mecelle md. 77.

⁴⁴ Yılmaz Yurtseven-Naci Çevik, 'İslam Muhakeme Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında Yemin Müessesesi', Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (2020) 8 (15)

hükümleri istisna tutulduğunda HMK’da da taraf yemini, ispat yükü üzerine düşmeyen tarafın eda ettiği yemindir. Eğer, ispat yükü üzerine düşen tarafın iddiasının doğruluğu, yapacağı yemine bağlı olsaydı, birçok kişi başkasından hak iddiasında bulunur, bunu desteklemek için de yemin yapardı. Bu durumda hukuk, en temel vazifesi olan adaleti tesis edemezdi⁴⁵.

B. Davalı (Kendisine Yemin Teklif Olunan Taraf/İspat Yükü Üzerinde Bulunmayan Taraf)

Davalı, davacının hâkim kanalıyla kendisine yönelttiği, yemin teklifi/talebi doğrultusunda yemin ederek savunmasını yapmış olur. Yemin etmeme hususunda ısrarcı olan kişi (nükûlde bulunan taraf/yeminden kaçınan taraf), üzerine atılı olan iddiayı kabul etmiş olur.

HMK’da yemin, davacı ya da davalı olsun “tarafalara” teklif olunur. Bunun neticesinde karşı taraf, yemini ya *eda* eder yahut da *iade* eder. Davanın tarafların dışındaki bir şahsa yemin yönlendirilmez⁴⁶.

1. Davalıya Yemin Teklif Etmek (Tevcîh) İçin Gerekli Şartlar (Yemin Süreci)

İslam muhakeme usulünde, yeminin ne zaman verdirileceği, önem arz etmektedir. Mecelle’de bu süreç şu şekilde ifade edilmiştir. “*Müddei, davasını ispattan acz eylediği takdirde, onun talebiyle müddeâ aleyhe yemin verdirilir*⁴⁷.” Yani iddiasını delillerle ispatlama imkânı olan kişi, yemin teklif etme hakkını kullanamaz. Yemin sürecinin unsurları şu şekilde incelenebilir:

a. Uyuşmazlık Konusunun Belirtildiği Bir Davanın Açılmış Olması Gerekir

Muhakeme edilmeye değer (mesmû’) olduğu bir davanın çekişmeli olması ve taraflar arasında uyuşmazlık konusu nesnenin cinsi, vasfı ve miktarı gibi hususların ayrıntılı bir şekilde belirtilmesi gerekir. Belirtmek gerekir ki, bu *yük* HMK m. 194/1’de *somutlaştırma yükü* olarak karşılık bulmaktadır⁴⁸. Çünkü dava açmanın amacı, deliller ortaya koyarak karşı tarafın haksızlığını ortaya çıkar-

⁴⁵ Yılmaz, (n 13) 1, 65.

⁴⁶ Türkmen, (n 14), 124. Bk. HMK md. 231/1

⁴⁷ Bk. Mecelle md. 1742; Bilmen, (n 22) 179.

⁴⁸ Taraflar, dayandıkları vakıaları, ispata elverişli şekilde somutlaştırmalıdır. bk. HMK md. 194. Ayrıca ‘Hâkim eksik olan noktaları tamamlamak veya açık olmayan hususları aydınlatmak için yemin konusu ile bağlantılı gördüğü soruları yemin eden kimseye sorabilir.’ bk. md. 237; Türkmen, (14), 122.

maktır (ilzâm). Hangi hususta davacı olunduğu bilinmeyen bir konuda haklı ya da haksız çıkılması mümkün değildir. Hatta uyuşmazlık konusunun aynı bir hak olması durumunda muhâkeme esnasında kendisine işaret edilmesi için davalıdan bunu mahkemeye getirmesi istenir. Dava konusu malın telef olması durumunda ise kıymetinin zikredilmesi gerekir. Dava konusu malın gayr-ı menkul olması halinde ise yüz ölçümü ile ada ve parselinin yani sınırlarının beyan edilmesi gerekir⁴⁹.

Davaya konu olan durumun tam olarak bilinmemesine karşı, sahih bir dava açma hakkının sabit olduğu durumlar mevcuttur. Bunlar:

- a. Hâkimin yetimin vâsisini haksızlıkla suçlaması davasında,
- b. Hâkimin bir vakfın mütevellisini haksızlıkla suçlaması davasında,
- c. Miktarı belli olmayan bir şeyin rehin olarak verildiğinin iddia edilmesi davasında,
- d. Miktarı belli olmayan bir malın çalınması durumunda hırsıza,
- e. Gasp davasında gasp eden kişiye,
- f. Emanetçinin güveni kötüye kullanması durumunda (emanete hıyanet) emanetçiye yemin ettirilebilir⁵⁰.

b. Davalı Kendisine Atılan İddiayı Ret/İnkâr Etmelidir

Bir kişi hakkında bir iddia ile dava açılması, davalının cevap hakkını doğurur. Cevap, ya inkâr ya da ikrar şeklinde olmak durumundadır. Davacının talebiyle davalıya yemin teklif edebilmek için hakkındaki iddiayı inkâr etmiş olması gerekir. İddiayı yani davayı kabul ederse zaten uyuşmazlık sona ermiş olacağı için dava son bulur. Çünkü kişinin kendi aleyhine ikrarda bulunması konusunda yalan söyleme şaibesi/töhmetsöz konusu olamaz. İkrarının kabul edilebilmesi için ikrarda bulunanın hür, akli melekeleri yerinde ve ergenlik yaşına gelmiş olması gerekir⁵¹.

⁴⁹ Meydânî, (n 36) 556; Bayındır, (20) 207; Gökmenoğlu, (n 32) 184. 'Yemin edecek kimse yemin konusunun yeterli açıklıkta olmadığını ileri sürerse, hâkim karşı tarafın görüşünü aldıktan sonra derhal bu konuda kararını verir.' bk. HMK 233/3. Ayrıca bk. Yılmaz, (n 13) 201.

⁵⁰ Bayındır, (20) 207.

⁵¹ Kasânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'* (Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye 2010), 422; Gökmenoğlu, (n 32) 184.

Yemin deliline başvurulabilmesi için davalının üzerine atılı iddiayı inkâr etmiş olması gerekir. İnkâr iki türlü olur: *a. Sarih inkâr*, *b. Delâleten inkâr*. Sarih, yani açıkça üzerine atılı iddiayı reddetmek iken delâleten inkâr ise konuşma ve işitme engeli olmaksızın (âfet) davacının iddiasına karşı susmak şeklinde cereyan eder. Davalının üzerine atılı iddia karşısında susmasının iddiayı inkâr etmesi manasına yorumlanması daha uygundur. Zira dindar ve akıllı bir Müslüman, başkasının hakkı olan bir konu kendisine sorulunca susup kayıtsız kalamaz. Çünkü bunun manevi yaptırımından çekinir. Ama kendi hakkını aramak konusunda bazen susabilir ve bunun üzerine düşmez⁵². HMK m. 128/1’de “Süresi içinde cevap dilekçesi vermemiş olan davalı, davacının dava dilekçesinde ileri sürdüğü vakıaların tamamını inkâr etmiş sayılır” denilmek suretiyle, süresinde cevap dilekçesi verilmemesine *davanın inkârı* sonucu bağlanmıştır.

Davalı, “*Ne inkâr ederim ne de ikrâr!*” der ve hakkındaki iddiayı ne kabul edeceğini ne de reddedeceğini söylerse Ebû Hanîfe’ye göre bu iki seçenekten birini tercih edene kadar hapsedilebilir. İddia üzerine susarsa bu durum Ebû Yûsuf’a göre, hapse atılması için yeterli bir sebeptir. İmam Muhammed’e göre ise susmasının altında bir işitme ya da konuşma engelini (âfet) olup olmadığı araştırılır. Böyle bir engeli yoksa yine kendisine iddia hatırlatılır. Davalı, yine susmayı seçerse davayı inkâr etmiş sayılır. Bu durumda da kendisine yemin verilebilmesinin önündeki engel kalkmış olur⁵³.

c. Davacının Davasını Diğer Delillerle İspat Etmede Yetersiz Kalması (İzhâr-ı Acz)

İslam Hukukunda, davalıya yemin teklifinde bulunabilmek için öncelikli şart, davayı ispatla mükellef olan davacının davasını delil ile ispat etmede yetersiz kalması, Mecelle’nin ifadesiyle *izhâr-ı acz* eylemesidir. Böyle bir yetersizlik durumuna düşen kişinin yemin teklif etme hakkı vardır⁵⁴. İddiasını, güçlü kanıt sınıfına giren beyyineler, yani haklı ile haksız ayıran delillerle ispatlayıp davayı aydınlatan kişinin yemin teklif etme hakkı yoktur. Buna lüzum da yoktur. Çünkü bu durumda dava zaten kabul edilecektir⁵⁵. HMK’da yemin iddia edilen vakianın ispatı için yargılamada en son başvurulacak olan delildir. Bununla birlikte, uyumsuzluk konusu olayın ispatı için yeminden başka delili olduğunu bildi-

⁵² Kasânî, (n 47) 422.

⁵³ Kasânî, (n 47) 422; Bayındır, (20) 207; Gökmenoğlu, (n 32) 184.

⁵⁴ ‘Bir müddeî, davasını beyyine ile ispattan izhar-ı acz edince onun talebiyle müddeâaleyhe yemin verdirilir.’ bk. Bilmen, (n 22) 179.

⁵⁵ Merginânî, *el-Hidâye* (Dârü’Erkâm, t.y.) 153; Dâmâd Efendi (n 23) 253.

ren taraf dahi yemin etme hakkına sahiptir. (HMK m. 227/1). Bu durum, diğer delillerinden vazgeçtiği manasına yorulmaz. Çünkü iddiasını başka delillerle ispatlayamayan veya bu delilleri kullanmayan bir kişi yemin deliline dayanmış kabul edilir⁵⁶. Bununla birlikte, karşı tarafa yemin teklif edilmesi ve karşı tarafın yemini eda etmeye hazır olduğunu bildirmesi ihtimalinde, yemin teklif eden taraf, artık dönüp diğer delillere dayanamaz (HMK m. 227/2). Fakat yemin edecek tarafın yemini eda etmeden önce ölmesi veya fiil ehliyetini kaybetmesi bunun bir istisnasıdır. Zira bu ihtimalde, HMK m. 231/1 gereğince yemin teklif edilmemiş sayılacağı için, diğer delillere başvurmak mümkün hale gelecektir⁵⁷.

İmâmeyn'e göre, kural olarak davalının yemin etmiş olması, davanın sona ermesine/reddedilmesine sebep olur. Bununla birlikte, davacının bir daha delil öne sürme hakkını ortadan kaldırmaz. Mesela davacı, yemin teklifinde bulduktan sonra mahkemenin görüldüğü yerde, yani yargı çerçevesi içerisinde, delilinin mesela şahidinin olduğunu söyleyebilir. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu durumda davacının yemin hakkı düşer. Çünkü delili olanın ikincil bir argüman olan yemine başvurması yersizdir. Zira yemin, delil ortaya konmadığı durumlarda devreye giren tali bir mekanizmadır. Bunun içindir ki alt derecede bir kanıt yöntemi olan yemin, en güçlü ispat vasıtası olan şahit delilini öne sürme hakkını ortadan kaldırmaz. Mahkemeye yakın bir konumda ikamet eden şahidin bir sonraki duruşmada mahkemeye çağrılması mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber, davacıya önce şahitlerinin yani delilinin olup olmadığını sormuş, sonrasında karşı tarafa yemin teklif edebileceğini hatırlatmıştır⁵⁸. Ebû Hanife, bu nassın mefhum-u muhalifinden, delili/shahidi olanın yemin deliline başvuramayacağı kuralını çıkarmıştır⁵⁹. İmâmeyn'e göre ise ancak şahidin yani beyyinenin ikame edilmesi, yemin hakkını düşürür. Tek başına şahit öne sürme ihtimali ya da imkânı yemin hakkını kaldırmaz. Mezhepte ve Mecelle'de tercih edilen görüş Ebû Hanîfe'nin görüşüdür⁶⁰. HMK'da kendisine yemin teklif olunan taraf, yemini eda etmeye hazır olduğunu bildirdikten sonra, yemin teklif eden taraf artık diğer delillerine dayanamayacağı gibi yeni bir delil de gösteremez (HMK m.

⁵⁶ 'Uyuşmazlık konusu vakianın ispatı için yeminden başka delili olduğunu beyan etmiş olan taraf dahi yemin teklif edebilir.' bk. HMK m. 227/1; Postacıoğlu ve Altay, (n 25) 678, 681.

⁵⁷ Türkmen (n 14), 122.

⁵⁸ Müslim, 'Eymân', 139, İbn Mâce, 'Ahkâm', 10.

⁵⁹ Mevsîfî, el-Ihtiyâr fî Ta'lîlî'l-Muhtâr (Çağrı 1980), 112.

⁶⁰ 'Müddeî, davasını ispattan izhâr-ı acz eylediği takdirde onun talebiyle müddeâ aleyhe yemin verdirilir.' bk. Mecelle md. 1742.

227/2). Yani (yemin teklif eden taraf) iddiasının ispat edilip edilmeyeceğini karşı tarafın yeminli ifadesine bağlamış olur. Lakin kendisine yemin teklif olunan tarafın yemini eda etmeden önce ölmesi yahut fiil ehliyetini kaybetmesi bundan müstesnadır (HMK m. 231/1). Yani bu ihtimallerde, yemin teklif edilmemiş sayılacaktır ki, artık yemin teklifi hükümsüz hale gelen başkaca delillere dayanması -teksif ilkesi çerçevesinde- mümkün olacaktır. Bunların dışında, elbette kendisine yemin teklif olunan taraf, yemini eda etmeye hazır olduğunu bildirmemişken, yemin teklif eden taraf, bu teklifinden vazgeçerek tanık gibi başka bir delile dayanabilecektir⁶¹.

İslam muhakeme hukukunda, şahitlerin şehir dışında olması, yani eski zamanlarda ulaşım vs. zorluklardan dolayı, davacının iddiasını yemin dışında başka bir delille ispatlayamaması manasına geleceği için ittifakla yemin teklif etme hakkı geçerli kabul edilmiştir. Aynı şekilde, davacının delil olarak şahidinin olmadığını söyleyip daha sonra şahit olarak birini mahkemeye sunması ve "*Filancadan başka şahidim yoktur.*" dedikten sonra mahkemeye başka bir şahit sunması, Ebû Hanîfe'ye göre geçerlidir⁶².

Müddeînin İddiasını İspat Etmede Yetersiz Kalabileceği Durumlar:

- a. Müddeinin hiç şahidinin olmaması
- b. Şahidinin olup bu kişilerin şahitlik yapmaktan çekinmeleri
- c. Şahitlerin çok uzak mesafelerde olması⁶³.

d. Davaya Konu Olan Hakkın Devredilebilir/Feragat Edilebilir Bir Hak Olması Gerekir

Davalar genel itibarıyla; mülkiyet davası, zilyetlik davası ve hak davaları şeklinde olur⁶⁴.

İslam hukukçularına göre yemin, bilhassa malî haklara ait davalarda davalı, yani iddiayı inkâr eden tarafın delili, hüccetidir. Bu hususta ittifak bulunmakla birlikte, kısas ve nikâh gibi malî olmayan haklara yönelik davalarda; yemin teklif

⁶¹ 'Yemin teklif olunan kimse, yemini edaya hazır olduğunu bildirdikten sonra, diğer taraf teklifinden vazgeçerek başka bir delile dayanamaz ve yeni bir delil de gösteremez.' bk. HMK md. (227)/2; Postacioğlu ve Altay, (n 25) 680, 681; Yılmaz, (n 13) 215.

⁶² Zeylaî, (n 23) 296, 300; Meydânî, (n 36) 557; Ali Haydar Efendi, (n 22) 3159.

⁶³ Ali Haydar, (n 22) 3139.

⁶⁴ Kasânî, (n 51) 436.

edilip edilmeyeceği, hangilerinde teklif yapılacağı, davalının yemin etmekten kaçınması durumunda yeminin iddia sahibi davacıya çevrilip çevrilmeyeceği ve hangi durum ve davalarda yemin teklif edileceği konularında görüş ayrılığı söz konusudur⁶⁵. HMK'da da yemine konu olmayacak vakıalar belirtilmiştir. Genel olarak bunlar; soy bağı gibi, davanın taraflarının üzerinde serbestçe tasarrufta bulunamayacağı konular, geçerliliği şekle tabi sözleşmelerde, söz gelimi bir kişiye, karşı tarafta cinsel tacizde bulunduğu dair yemin yaptırılması gibi, yemin edecek kişinin namus ve onurunu etkileyecek ve onu ceza soruşturması ve kovuşturması altında bırakacak olaylar, hukuki sebepler ve kanun hükümleri yemine konu olamaz⁶⁶.

Hanefî ve Malikî mezhebine göre, bir iddianın yemine konu olabilmesi için davanın devredilebilir ve feragat edilebilir türden bir dava olması gerekir. Şafîî mezhebinde ise böyle bir ayırım yoktur. Allah haklarına taalluk etmeyen her konuda yemine başvurulabilir⁶⁷.

HMK'da, (yemin delilinin cari olduğu) taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalarda da her vakia yemine elverişli görülmemiştir. HMK m. 226'da bu vakıalar üç bent halinde sayılmıştır: (1) Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği vakıalar, (2) Bir işlemin geçerliliği için, kanunen iki tarafın irade açıklamalarının yeterli görülmediği hâller, (3) Yemin edecek kimsenin namus ve onurunu etkileyecek veya onu ceza soruşturması ya da kovuşturması ile karşı karşıya bırakacak vakıalar.

i. Konusu İkrar Edilebilen Davalar

Davaliya yemin teklif edildiğinde davalının üzerine atılı iddiayı kabul yani ikrar etme ihtimali davanın sonuçlanmasına sebep olur. Davalı ikrar etmezse o zaman kendisine yemin teklif edilir. Böyle bir durumda ikrar, yemin sürecinin doğal bir unsuru olduğu için ikrar etmeye müsait olmayan davalarda yemin delilinin kullanılması da mümkün olmaz.

---

⁶⁵ Boynukalın, (n 6) 419.

⁶⁶ bk. md. 226. a. Tarafların serbestçe tasarruf edemeyeceği vakıalar, b. Bir işlemin geçerliliği için kanunen iki tarafın irade açıklamalarının yeterli görülmediği haller, c. Yemin edecek kimsenin namus ve onurunu etkileyecek veya onu ceza soruşturması ve kovuşturması ile karşı karşıya bırakacak vakıalar. Türkmen, (14), 107, 122.

⁶⁷ Gökmenoğlu, (n 32) 185.

ii. Konusu Devredilebilir Davalar

Ebû Hanîfe'ye göre, sadece talep edildiğinde dava konusu hakkın devredilebilir ve feragat edilebilir olduğu davalarda yemin deliline başvurulabilir. Buna göre, nikâh, îlâ, ric'ât, nesep, istilâd ve velâ gibi konusu mal olmayan bazı davalarda yemine başvurulamaz⁶⁸. Çünkü bunlar, devredilemez haklardır. İmâmeyn ve üç mezhebe göre bu, caizdir. İmâmeyn, had ve liân davaları hariç mezkûr davalarda yemin deliline başvurulabileceğini savunmaktadır. Zira inkâr ya da ikrâr yapılabilen her şey, yemine konu yapılabilir. Buna karşın, hadlerde yemin deliline başvurulamaz. Çünkü had cezaları, şüphe ile düşer. (Sanık, şüpheden yararlanır.) Had konusunda yemin teklifi neticesinde davalı nükûlde bulunursa nükûl, tabiatı itibarıyla şüphe barındıran bir şey olduğu için bunla suçun cezası düşmüş olur. Ebû Hanîfe'ye göre, bu konularda yeminin geçerli olmaması, bu konularda yeminden kaçınmanın hakkından feragat etme (bezl⁶⁹) manasında olması ve bu hakların bezli imkânsız yani feragat edilemez olması ile ilgilidir. Mezhepte tercih edilen görüş (müftâ bîh) İmâmeyn'in görüşüdür⁷⁰. Had davaları, genel itibarıyla kamu davası niteliğinde davalardır. HMK'da da kural olarak yemin konusu, yemin edecek kimseyi ceza soruşturması ya da kovuşturması altında bırakabilecek davalarda yemin deliline başvurulamayacağıdır. Çünkü kamu düzenini ilgilendiren ve kendiliğinden araştırma ilkesinin esas alındığı davalarda yemin deliline başvurulamaz. Ayrıca böyle bir durumda bulunan kişi yalan yere yemin yapabilir⁷¹.

Bu konularla ilgili ayrıntılar konumuzu doğrudan ilgilendirmediği için yalnızca bir örnek vermekle yetiniyoruz: Bir adam, filanca kadınla evli olduğunu iddia edip kadın, bunu kabul etmese davalı olması hasebiyle kadının adamla evlilik yapmadığına dair yemin yapması istenemez. Kadının erkeğe böyle bir iddiada bulunması da aynı hükme tabidir. Yine bir adam, filanca kişinin kendi oğlu olduğu yönünde bir iddiada bulursa davalı olan çocuğa yemin ederek kendisini savunması teklif edilemez. Bununla birlikte, nikâh ve nesep alanında, dava konusunun nikâhta mehir, nesep te ise nafaka talebine yönelik mala dair uyuşmazlıkların olduğu davalarda ise davalılara yemin teklif edilebilir. Yine bir kişi, filancanın kölesi olduğunu ya da efendisi olduğunu iddia ettiği davalarda

⁶⁸ Boynukalın, (n 6) 417-419.

⁶⁹ Mevsilî, (n 59) 112; 'Bezli, hakkından feragat etme manası yönüyle bir anlamda üzerine atılı iddiayı ikrar veya yemin teklifine nükûl bulunma hükümlerine tabidir.' bk. Zeylâî, (n 16) 297.

⁷⁰ Kasânî, (n 51) 422, 425; Zeylâî, (n 23) 297; Dâmâd, (n 23) 255.

⁷¹ Postacıoğlu ve Altay, (n 25) 677.

yemin deliline başvurulamaz⁷². Türk hukukunda Ebû Hanîfe'nin bakış açısını görmek mümkündür. Zira bu konu, kişiye sıkı sıkıya bağlı olan haklar kavramıyla ifade edilir. Misal olarak boşanma ve velâyet haklarının bu kapsama girmesi dikkat çekicidir.

iii. Konusu Kul Haklarına Dair Olmayan (Kamu Hakları) Davalar

Hadler ve namaz, zekât gibi ibadetlerle alakalı konular, Allah haklarıyla ilgili yani sırf Allah hakkı ve Allah hakkının baskın olduğu, kul hakkı oranı düşük davalardır. Bundan dolayı bu konularda yemin deliline başvurulamaz. Mesela bir zekât memuru bir kişi aleyhine, zekât vermesi gereken nisaba ulaşan malı olduğuna dair dava açsa bu konuda yemin deliline başvurulup ilgili kişiden nisaba ulaşan malı olmadığına dair yemin etmesi istenemez. İmameyn ve İmam Şafîî ise bu konunun her ne kadar Allah haklarıyla alakalı olan bir konu olmasına karşın zekât verilecek kişiler açısından konuya yaklaşıldığında dava konusunu insan hakları (hukûku'l-âdemî) olan bir dava olarak gördükleri için bu davalarda yemin delilinin kullanılmasını meşru kabul etmişlerdir. Yine bir kişi, filancanın zina cezasına (had) çarptırıldığını iddia etse davalıya yemin teklif edilemez⁷³.

Hadlerde yemin deliline başvurulamamasının gerekçesi şudur: Davalı nükûlde bulunduğu, üzerine atılı iddiayı ikrar etme hususunda güçlü bir karine ortaya çıkar. Durum böyle olmakla birlikte, netice itibariyle bu, ihtimal barındıran bir husustur. İhtimal ve şüphe de had cezalarını düşürdüğü için yeminden nükûl eden bir kişinin suçunu ikrar ettiği anlamı, kesin bir şekilde çıkmaz. Buna karşın, hadlerde yemin delilinin kullanılmasına imkân sunan tek suç tipi hırsızlıktır. Hırsıza çaldığı mal konusunda yemin teklif edilir. Yemin etmeye yanaşmazsa çaldığı malı tazmin etmesine hükmedilir. Şüphe, had cezalarını düşüren bir etken olduğu için el kesme cezası düşeceği için taziren bir ceza terettüp eder⁷⁴.

2. Davalının Yemininin Makbul Olmasının Şartları

a. Davacı/Müddeî Yemin Teklifini İstemelidir

Yemin teklifinden söz edebilmek için müddeinin yani ispat yükü kendisine düşen tarafın böyle bir talepte bulunması gerekir. Bu taraf, olağan dışı bir durumu iddia eden kişi, yani müddei/davacı olup iddiasını, beyyine yani şahit,

⁷² Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-'inâye* Cilt 3 (Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye 2009), 242, 243; Dâmâd, (n 23) 255.

⁷³ Dâmâd, (n 23) 256; Gökmenoğlu, (n 32) 186.

⁷⁴ Bayındır, (20) 212, 213.

belge gibi diğer delillerle ispatlayamamıştır. Beyyine ortaya koymanın müddei/davacı tarafa yüklenmesinin sebebi, davacının ortaya konup incelenmesi gereken, bilinmeyen (gizli) bir hak iddia etmesidir. Bunu da ancak beyyine, onun olmadığı yerde de yemin ortaya çıkarır. Çünkü beyyinenin hakikati ortaya çıkarma özelliği vardır⁷⁵. Nitekim Hz. Peygamber, "Davalıya yemin teklif etmek, senin hakkındır." buyurmuştur. Davacının karşı taraf için dini hassasiyetleri çok olmayan biri olduğunu hatırlatması üzerine Efendimiz, "Senin bundan başka dayanacağı delilin yoktur." buyurmuşlardır⁷⁶. Ayrıca bu hadiste اليمين ifadesindeki *elif lam* takısı, Arapça dil bilgisi açısından, yeminin bütün fertlerini içine alacak manada (istiğrâk) kullanılmıştır. Yemin deliliyle hakkını savunmak, davacının hakkı olduğu için onun talebi olmadan hâkim veya bir başkası, davalıya yemin verdiremez. Onun talebi olmadan hâkim, yemin teklif etse de davacının yemin teklif etme hakkı ortadan kalkmaz. Esasında, müddeinin talebi olmadan yemin verilememesi, yemin delilinden istifade etme hakkının müddeîye ait olduğunu göstermektedir⁷⁷. Bununla birlikte beş yerde davacının talebi olmadan hâkim, davalıya yemin teklif eder⁷⁸. Buna ilaveten, davacı vekillerinin de yemin teklif etme hakkı bulunduğunu belirtmek gerekir⁷⁹. HMK'da da yemin teklifini ancak ispat yükü üzerine düşen taraf yapabilir. İspat yükü üzerine düşmeyen tarafın yaptığı yemin, hukuki netice doğurmaz. Dolayısıyla HMK'da benimsenen tek yemin türünün, taraf yemini olduğu söylenebilir⁸⁰.

Davacı, "Davalıyı yeminden ibrâ ettim.", "Yeminini ona bağışladım." gibi cümlelerle yemin talep etme hakkından feragat etse bu hak düşmez. Yine de davalıya yemin teklif edebilir. Zira yemini davalıya yaptırıp yaptırmama hakkı en nihayetinde hâkimin tasarrufundadır⁸¹.

⁷⁵ Kasânî, (n 51) 411.

⁷⁶ *فَلَاك بيمينه* diğer hadiste ise *لَا ذَلِكْ لَيْسَ لَكَ مِنْهُ إِلَّا ذَلِكَ* şeklinde geçmektedir. Müslim, 'Eymân', 139.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût* Cilt 14 (Dârü'l-Ma'rife, t.y.) 117; Kasânî, (n 51) 418.

⁷⁸ Bunlar, hâkim tarafından resen teklif edilen yemin bölümünde işlenecektir. Ali Haydar Efendi, (n 22) 3148; Bilmen, (n 22) 180; Yılmaz, (n 13) 45.

⁷⁹ Merginânî, (n 55) 154; Mevsilî, (n 59) 112.

⁸⁰ 'Yemin teklifini ispat yükü kendisine düştüğü halde iddiasını ve savunmasını başka delillerle ispat edememiş taraf yapar.' bk. Yarg. HGK. 03.02.2010 T., 2010/13-50 E., 2010/47 'Yeni kanunun sadece taraf yemini yeminini kabul etmesinin nedeni ise ispat yükü kendisine düşen tarafın bu ispat yükünü yerine getirememesi nedeniyle anılan hususun ispatını münhasıran karşı tarafın vicdanına bırakması dolayısıyla bu riskin sadece yemin edecek tarafça göze alınmasının ve üstlenilmesinin daha doğru ve isabetli olacağı düşüncesidir.' bk. Postacıoğlu ve Altay, (n 25) 676; Yılmaz, (n 13) 60.

⁸¹ Bayındır, (20) 218.

Yemin teklifini yapan tarafla ilgili bir kural da şudur. Malı elinde bulunduran kişi (zilyed), davacı/müddeî olamaz. Aksi durumda bir malı haksız yollardan mülkiyetine geçiren kişiler yemin yaparak mal üzerindeki tasarruflarını hukuki hale getirmiş olurlardı⁸².

b. Yemin Hâkim veya Yetkili Memur (Nâib) huzurunda Onun Teklifiyle Yapılmalıdır

Sağlıklı bir yemin süreci için yemin teklifi talebinde, davacının bulunması gerekir. Davacı istemeden hâkim, davalıya yemin teklif edemez. Davacının yemin teklifinde bulunabilmesi için de davalının hâkim ya da onun yetkilendirdiği kişilerin talebi doğrultusunda, onların huzurunda yemin etmesi gerekir. Hâkim veya mahkemeye gelemeyenler için, yetkili memurunun yanında yapılmayan yeminler geçerli değildir⁸³. Tekrar hâkimin huzurunda yemin edilmesi gerekir. Yeminin hâkim huzurunda yapılmasının sebebi, yeminin taraflar arasındaki husumeti ortadan kaldırmak (kat') için yapılması gerektiğidir. Hâkim veya onun naibinin dışında yapılan bir yemin, uyuşmazlığı ortadan kaldırmaz. Aynı şekilde hâkim, yemin teklif etmeden davacının talebiyle davalı yemin etse bu yemin geçerli değildir. Bunun için bir daha yemin etmesi gerekir⁸⁴. HMK'da da benzer hükümler söz konusudur⁸⁵.

c. Yemin Bizzat Davalıya Teklif Edilmelidir.

Hanefi mezhebine göre, kendisine yemin teklif edilen kişi, davalıdır. Diğer üç mezhebe göre, davacıya da yemin teklif edilebilir. Buna *yemin-i merdûde* denir. Bununla birlikte bu mezhepler arasında ne tür davalarda davacıya yemin teklif edileceği hususu tartışmalıdır. Hanefî ve Malikî mezhebine göre, bazı davalarda hâkim, delil ikame eden davacıya resen yemin teklif edebilir. Buna, daha önce de konusu geçtiği üzere, *yemin-i istihzâr*, *yemin-i istibrâ*, *mükemmil-i hüccet* dendiği daha önce ifade edilmişti.

⁸² Kasânî, (n 51) 437.

⁸³ 'Yemin mahkeme huzurunda eda olunur.' bk. HMK md. 233.

⁸⁴ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3146; Bilmen, (n 22) 179, 181.

⁸⁵ Yemin edecek kimsenin mahkemenin yargı çevresi dışında olması

MADDE 236-(1) Mahkemenin yargı çevresi dışında oturan kimse, yemin için davaya bakan mahkemeye gelmek zorundadır. Ancak, yemin edecek kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile yemin icrası mümkün değil ise istinâbe yolu ile yemin ettirilir.'

Davalı, teklif edilen yemini yaparsa üzerine atılan iddianın hakikat payının olmadığı ortaya çıkacağı için dava reddedilir. Çünkü bu durumda ne davacının başka bir delili vardır ne de davalının ikrar manasına gelen nükûlü söz konusudur. Hüccet olmadan muhâseme olmaz⁸⁶. Davalı, yemin teklifini geri çevirirse yemin davacıya yöneltilir. Davacı, yemin ederse iddiasında haklı olduğu ortaya çıkar. Davalı yemin yaptığında husumet, yeni deliller çıkana kadar ortadan kalır. Kimi fakihlere göre ise yeminin yapılması durumunda, yeni deliller ileri sürülse de dava açılmaz⁸⁷.

Hâkim, kural olarak davalının bizzat kendisine yemin teklifinde bulunur. Davacı lehine; veli, vası ve mütevellî gibi kişilere davalıyı temsilen yemin teklif edilemediği yukarıda geçmişti⁸⁸.

Müvekkile yemin teklif edildiği zaman onların bizzat yemin etmeleri gerekir. Bununla birlikte asıl hakkında ikrarlarının geçerli olduğu durumlarda vekile de yemin teklif edilebilir⁸⁹.

d. Yemin Mutlak Surette Allah Adına Yapılmalıdır

Yemin müessesinden yeminin neye, hangi kutsala yapılacak olması önem arz etmektedir. Kendisine yemin teklif edilen taraf, hangi dine mensup olursa olsun yeminini “Allah” lafzına ya da “Rahmân’a yemin olsun ki...” onun isimlerinden birine yahut “O’nun azametini yemin olsun ki...” sadece Allah’a mahsus sıfatları üzerine yapmalıdır. Bunun delili, “Onlar, sizi hoşnut etmek için Allah’a yemin ederler.” ayetidir. (et-Tevbe, 9/62.) Bu konuda Hz. Peygamber’in birçok uyarısı bulunmaktadır: “Yemin edecek olan yalnızca Allah adına yemin yapsın. Kureyşliler geçmiş atalarını anarak yemin ederlerdi⁹⁰.” Konuyla ilgili pek çok nebevi düzenleme vardır. Bu bağlamda, Hz. Ömer’in aktardığına göre, Hz. Peygamber, Hz. Ömer’in, babasının üzerine yemin ettiğini duyunca şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ, insanın atalarının üzerine yemin etmesini yasaklamıştır.” Hz. Ömer, bu yasaktan sonra bir daha bu şekilde yemin etmediğini ifade etmiştir⁹¹. Boşanma (talak) ve köle azadı (i’tâk) üzerine yeminin caiz olmayışı da bu hadiste yeminin

⁸⁶ Serahsî, (n 77) 117.

⁸⁷ Boynukalın, (n 6) 417-419.

⁸⁸ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3147, 3151.

⁸⁹ Boynukalın, (n 6) 417-419.

⁹⁰ Nesâî, ‘Eymân’, 3, 4.

⁹¹ Buhârî, ‘Eymân’, 4; Müslim, ‘Eymân’, 1.

mutlak surette Allah adına yapılması ile alakalıdır⁹². Hz. Peygamber kendisi de genellikle, “*Nefsîmi elinde bulundurana yemin ederim ki...*” şeklinde yeminler yapardı⁹³. Yemin, Allah adına yapıldıktan sonra, bunun hangi dille yapıldığının bir önemi yoktur. Mesela Türkçe olarak “*Allah’a and içiyorum.*”, Farsça olarak ise aynı manaya gelecek şekilde, “*Be Hudâ sevgend mîhorem.*” Bunun dışında, yalan söylemesi durumunda kişinin evlilik bağını bitirmesine yönelik yahut köle azadına yönelik yemin yaptırılmaz. Bunların üzerine yemin teklif olunup davalı, nükûlde bulunup aleyhine hüküm verilse bu karar, geçerli olmaz. Ali el-Kârî, kendi dönemindeki toplumsal değişime dikkat çekerek insanların Allah adına yemin etmekten sakınmadıklarına, boşanma ve köle azadı yani “*Eğer yalan söylüyorsam evliliğimiz bitsin!*” veya “*Karım benden boş olsun!*” gibi hususlarda yemin etmeye ise yanaşmadıklarını belirterek mezhepte yaygın olmayan görüşe göre, böyle ortamlarda, vurgulu bir şekilde rahatça yemin yapan⁹⁴ kişilere adı geçen konular üzerine yemin yaptırılabilirliğini, bununla birlikte bu konularda yeminden kaçınmanın nükûl anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir⁹⁵. Bu takdirde talak üzere yemin yaptırılmasının faydasının ne olacağı konusu açık değildir. Bu konu, *fesâd-ı zaman*, yani toplumsal değişim ve çöküntünün hukuki hükümlere yansımaları göstermesi açısından önemlidir.

Allah’ın kelam sıfatının bir yansıması olduğu için Kur’ân-ı Kerîm üzerine de yemin yapılır. “*Rabbe yemin olsun ki!*” gibi; “*Rab*”, “*Mevlâ*” ve “*Melik*” gibi insanlar için de kullanılabilen ifadeleri yemin olarak seçmede niyete bakarak geçerli gören âlimler bulunmaktadır. Bunun dışında kutsal sayılsa bile; “anne, baba, oğul, peygamber, melek, melek, namaz oruç, Kâbe, zezem, mezar ve minber” gibi bu şeyler üzerine yemin etmek, haramdır⁹⁶.

Arapçada yemin manasını sağlayan harfler üç tanedir. “Vav, Bâ ve Tâ”, yani “Vallâhi”, “Billâhi”, “Tallâhi” ifadelerinin hepsi, “*Allah’a yemin olsun ki!...*” manasını ihtiva eder. Nitekim Anadolu’da yemin etmek, “*yemin billah etmek*” şeklinde ifade edilir.

⁹² Zeylaî, (n 23) 301.

⁹³ Ağırakça, Ayşe Esra, ‘Hadislerde Yemin Lafızları’ (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. 1998), 55. Konumuz, Hz. Peygamber’in yeminleri olmadığı için ayrıntıya girilmemiştir. İlgili konu için bu teze bakılabilir.

⁹⁴ Metinde *وَبَالِغٍ أَكْذُ* şeklinde geçen yer, ‘rahatça ve vurgulu bir şekilde’ şeklinde tercüme edilmiştir.

⁹⁵ Ali el-Kârî, (n 72) 244; Meydânî, (n 36) 542; Ali Haydar, (n 22) 3144.

⁹⁶ Meydânî, (n 36) 542.

Türk yargılama hukukundaki yeminin formu, mülga ve yürürlükteki kanunlara göre değişiklik arz etmektedir. Mülga HUMK’da yemin “Allah ve namus” üzerine formüle edilmişken HMK’da “Namus, şeref ve kutsal sayılan bütün değerler üzerine” şeklinde değiştirilmiştir⁹⁷. Bu da İslam yargılama hukukundaki yeminin mutlak surette “Allah” lafzına yapılması gerektiği kuralı ile taban tabana zıt bir uygulamadır. Türkmen, 2011’deki bu düzenlemenin, muhtemelen İsviçre anayasası 49. maddesindeki “Kimse dinsel yemine zorlanamaz.” maddesinden mülhem olduğunu, 2011’e kadar Allah adına yapılan yeminin kaldırılmasının, neredeyse tamamı Müslüman olan bir ülke için isabetsiz bir uygulama olduğuna dikkat çekmektedir⁹⁸. Hakikaten bakıldığında, İslam hukukuna göre, bir Hristiyan’a, kendi inanç sistemlerindeki kutsallar üzerinden yemin yaptırılması gerekiyorken büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkedeki halkın en birincil kutsalı olan “Allah” lafzının kaldırılması, yemin gibi manevi etkisinin hukuکی vakıaların çözümüne etkili olduğu bir müessesinin işlevine menfi tesir edeceği ve kesin bir delil türü olan yemin delilinin güvenilirliğini sarsacağı aşikârdır. Çünkü insanların yemin metni değiştikçe, yemini ifa ve yeminden kaçınma durumları değişebilmektedir.

C. Hâkim

Hâkim, yemin verme, yani davalıya yemin teklif/tevcih etme hakkının olduğunu davacıya hatırlatan kişidir. Hâkim, yemin delilini hatırlatmadan, iddiasını delillerle ispatlayamayan davacı, karşı tarafın yemin etmesini isteyemez. Hâkim de davacının talebi olmadan davalıya yemin teklifinde bulunamaz. Bununla birlikte Hanefî ve Malikî mezhebinde bazı davalarda delil sunan davacıya hâkim resen yemin etmesini teklif edebilir⁹⁹. HMK’da ise yemin teklif edilebilmesi ve hâkimin tarafa yemin hakkını hatırlatabilmesi için tarafın dava dilekçesinde yemin deliline dayanmış olması gerekmektedir. Dilekçesinde yemin deliline dayanmayan taraf, sonradan yemin teklif edemez. Hatta Yargıtay İBK’na göre dava dilekçesinde açıkça yemin deliline dayanacağını belirtmeyip “sair deliller, her türlü delil” gibi ibarelerin bulunması, tarafın yemin deline başvurmuş sayılması için yeterli görülmemiştir. Bu ifadelerle istinaden hâkim de ispat yükü üzerine düşen tarafa yemin teklif edemez¹⁰⁰.

⁹⁷ bk. HMK md. 233; Yılmaz, (n 13) 208.

⁹⁸ Türkmen, (n 14), 107, 128, 129.

⁹⁹ Boynukalın, (n 6) 417-419.

¹⁰⁰ Yılmaz, (n 13) 82, İBK, 03.03.2017, 2/1.

D. Davacı (Yemin Teklif Etme Hakkı Olan Taraf)

Yemin müessesinde yeminin kimin tarafından verilmesi gerektiği husus önem arz etmektedir. Normal şartlarda kural olarak davacının talebi olmadan hâkim, davalıya yemin veremez. Ancak vefat etmiş birisinden alacağı olduğunu iddia eden kişinin talebi olmadan hâkim tarafından davalının yakınlarına yemin ettirilmesi hususunda ittifak vardır¹⁰¹.

E. Yemin

1. Hâkimin Yemini Veriş Şekli/Yemin Metni

Hâkim veya nâibi, dava konusunu genel hatlarıyla tasvir ettikten sonra, bu hususa yemin yapabileceğini sorar. Eğer davalı yemin yapabileceğini kabul ederse *"Vallâhi..."* şeklinde davalıya yemin yaptırılır. Hâkimin işin ciddiyetine binaen ve nükûlde bulunursa başına ne geleceğini bilmesi açısından davalıya yemini üç kere hatırlatması, gerekli uyarının yapılması açısından ihtiyata daha uygundur. Hatta Ebû Hanife'ye göre bu menduptur. Bu süreçte hâkim üç kez: *"Sana üç kere yemin hakkı vereceğim. Yemini îfâ edersen lehine, etmeyip nükûlde bulunursan aleyhine hüküm vereceğim!"* der. Böyle olmakla birlikte bir kere hatırlatılıp davalı, yeminden kaçınırsa bu da nükûl kabul edilir¹⁰².

2. Yemin Metnin Şekli ve Yemin de Vurgu Yapılması (Tekid/Tağlîz)

Yeminin mutlak surette Allah adına yapılmasından söz etmiştik¹⁰³. Allah adına yapılan yeminin bazı kelimelerle kuvvetlendirilmesi, bazı insanlar için yeminden kaçınma sebebi olmaktadır. Bu da davanın çözüm seyrini kolaylaştırmaktadır. Bunun için hâkim gerekli görürse yeminin vurgulu olarak yapılmasını isteyebilir¹⁰⁴. Kültürümüzde *"büyük yemin/ler etmek"* ifadesi, tağlîzi anlatmaktadır. *Hâkimin* vurgulu yapmasını istediği yemin teklifini sadece Allah adına yapıp vurguyu eklemeyen nükûlde bulunmuş olmaz¹⁰⁵. HMK md. 233'te da *"kutsal saydığınız bütün inanç ve değerler"* sözü ile yemin müessesinin sadece Müslümanlar için değil, diğer inanç mensupları için de geçerli olduğuna işaret vardır. Aynı duruma Ejder Yılmaz şu şekilde işaret etmiştir: *"Yemin teklif eden,*

¹⁰¹ Meydânî, (n 36) 557.

¹⁰² Ali el-Kârî, (n 72) 241; Ali Haydar Efendi, (n 22) 3144, 3157; Bilmen, (n 22) 183.

¹⁰³ bk. 'Yemin Mutlak Surette Allah Adına Yapılmalıdır.' başlığı.

¹⁰⁴ Bayındır, (20) 215.

¹⁰⁵ Bilmen, (n 22) 179.

iddiasını ispattan aciz kalınca karşısındakinin iç dinamiklerini kullanma yolunu seçer. Şu halde yemini ifade eden sözler, o dinamikleri son kertesine kadar harekete geçirecek nitelikte olmalıdır. O halde iki tarafın da inançları yemin konusunda önem taşır ve her kişi için değişir. Yemin teklif olunan inandığı şeyleri şahit gösterdiğine göre yemin, yemin edenin inançlarına uygun olarak yerine getirilmelidir¹⁰⁶.” Bu ifade aslında bir önceki başlıkla da ilgilidir. Zira yeminin Allah adına yapılması, Müslüman bir fert için, karşı tarafın iç dinamiklerini harekete geçirmede, namus ve şereften daha etkilidir.

Yemin metninin tağlîz kalıbıyla verdirilip verdirilmeyeceği hâkimin takdirine bırakılmıştır. Hâkim, davalının sosyal ve dini yaşantısına ya dava konusu alacağın büyüklüğüne bakarak karar verir. Kimi insan tağlîz kipindeki yemini yapmaktan kaçınır, Sadece Allah adına yapılan yemini daha rahat ederken kimisi, az tağlîz barındıran yeminden kaçınır kimisi de ancak çok tağlîz içeren yeminleri yapmaya yanaşmaz. Bundan dolayı yeminin takva kişiler için tağlîz yapılarak sunulması caiz görülmemiştir. Çünkü onlar, daha önce de bahsedildiği gibi, tağlîz olmadan da yemin etmeye uzak duran kişilerdir. Bu, tağlîzin yemin teklifini tereddütsüz kabul edecek kişilere yönelik bir caydırıcılık oluşturduğunu göstermektedir. Nitekim İslam dininde yemin, kural olarak mubah bir eylem olsa da sıkça yemin etmek, Allah adına bir saygısızlık kabul edilmiştir¹⁰⁷. HMK’da yeminin manevi etkisini artırmak için yemin eda edilirken hâkim dâhil herkesin ayağa kalkması kurala bağlanmıştır. Bu da yeminin sözlü değil, fiili bir teklid şeklinde yorumlanabilir¹⁰⁸.

a. Yeminin Zaman ve Mekân Bakımından Vurgulanması

Hanefî mezhebine göre, yeminin kuvveti, zaman ve mekânla desteklenmesi gerekli değildir. Yani davalı, yemini mutlaka cuma günü ve bir camide yapmaya zorlanamaz. Zira beyine ortaya koymak, müddeinin delili, yeminin ise davalının delili hadisindeki hüküm, zaman ve mekânla kayıtlanmamış, yani mutlak bir şekilde yapılması gerektiği yönünde hüküm ifade etmektedir¹⁰⁹. Bunun sebebi, hâkimlerin işini zorlaştırmamak ve en kısa sürede uyuşmazlığı çözmeye, yani usul ekonomisine matuftur. Dolayısıyla amaç Allah’a yemin olup bu

¹⁰⁶ Yılmaz, (n 13) 209.

¹⁰⁷ Serahsî, (n 77) 16, 118; Kasânî, (n 51) 427; Merginânî, (n 55) 157; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr* Cilt 6 (Dâru Sadr, t.y.) 175.

¹⁰⁸ HMK md. 233, Yılmaz, (n 13) 210.

¹⁰⁹ Kasânî, (n 51), 429; Bilmen, (n 22) 179.

da mekân sınırlaması olmadan ve kibleye dönmeden hâsıl oluyorsa işi uzatmanın bir manası yoktur¹¹⁰. Şafiî mezhebindeyse ikisi de caizdir. Yemin için ideal zaman ve mekân, Cuma günü ikinci namazı sonrasındadır. Cuma gününe kadar yeminin ertelenmesi sorun olacaksa başka bir gün, ikindiden sonra yemin ettirilir. Yine dava Mekke'de ise Kâbe'de Altın Oluğun altında, Medine'de ise caminin minberin yanında yaptırılır¹¹¹.

HMK 236-(1)'e göre ise olağanüstü haller dışında, mahkemenin yargı çevresi dışında oturan kimse, yemin için davaya bakan mahkemeye gelmek zorunludur. Bu yönüyle iki sistem birbirinden farklılık arz etmektedir.

b. Müslüman Davalılar İçin Yemin Formu Örneği

Müslüman bir davalının vurgulu yemin şekillerinden birisi şu şekildedir: *“Billâhi'l-'aliyyi'l-a'lâ”¹¹². “Davacıya bu kadar miktar borcum olmadığıma, gizli ve aşikârı bilen, Rahmân ve Rahîm olan Allahü Teâlâ'ya... Vallâhi!”* gibi vurgulu şekillerde yemin yaptırılabilir¹¹³.

c. Gayr-ı Müslim Davalılar İçin Yemin Formu Örneği

Ehl-i kitap olsun başka dinlerden insanlar olsun, her din mensubu kendi kutsalı üzerine yalan bir şey için yemin etmek istemez. Bundan dolayı, yemin müessesesi onlar için de geçerlidir. Bundan dolayı amaç, onların peygamberlerine atıfla ruhlarına dokunmak ve hakikati ortaya çıkarmaktır¹¹⁴. Bu da davaların aydınlatılmasında yemin müessesinin inançlar üstü konumunu göstermesi açısından önemlidir. Gerek Yahudilik gerekse de Yeni Ahit'te de yalan yere Tanrının adını ağza alıp O'nu şahit tutmanın manevi cezasını Tanrının vereceğine işaret edilmiş ve bunu yapanların; başarısızlık, kıtlık, kötü ruhlar ve ölüm gibi musibetlere duçar olacaklarına işaret edilmiştir¹¹⁵.

Yahudilere, *“Tevrat'ı indiren vacip Teâlâ Allah'a... Vallâhi! ...”* şeklinde yemin yaptırılır. Hristiyanlara ise *“İncili İsa'ya indiren Allah'a... Vallahi!”* diye yemin yaptırılır. Bunların delili Hz. Peygamber'in Tevrat'ta zina yapanların cezasını gizleyen

¹¹⁰ Serahsî, (n 77) 119; Merginânî, (n 55) 58.

¹¹¹ Kasânî, (n 51) 429; Bayındır, (20) 216.

¹¹² 'En yüce olan Allah adına yemin olsun ki...'

¹¹³ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3145.

¹¹⁴ Serahsî, (n 77) 119, 120.

¹¹⁵ Öztürk, Nermin, İlahi Dinlerde Yemin, Keffaret ve Kurban' (Doktora Tezi, Selçuk Üniv. 1996), 27, 28, 36.

Yahudi hahamlarına, "Size soruyorum. Tevrat'ı indiren Allah'a yemin olsun ki Tevrat'ta zinanın cezasının böyle olduğunu mu düşünüyorsunuz!" buyurarak Allah'ın kendi inandıkları kitaptaki hükümlerini gizlemelerine telmihte bulunmasıdır¹¹⁶. Bu da ehl-i kitaba bu şekilde yemin verilebileceğinin delilidir. Mecûsilere, "Ateşi yaratan Allah'a!" şeklinde, Puta tapan müşriklere ise sadece Allah'ın adına yemin verdirilir. Çünkü onlarda Allah inancı vardır, fakat O'na bazı ortaklar izafe ederler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "Onlara, yeri ve gökleri kimin yarattığını sorsan 'Allah!' diyeceklerdir." buyrulmaktadır. (Ankebut, 61.) Bazı Hanefi hukukçuları, Allah'ın adıyla ateşin yan yana zikredilmesinin ateşin şanını yüceltmek manasına geldiğini ve bunu yapmanın sakıncalı olduğuna işaret ederek "Ateşi yaratan Allah'a! ..." şeklinde yapılan yemine karşı çıkmaktadırlar. Aynı şekilde bu ehl-i kitaba yemin yaptırılırken muharref kitaplarına ve ibadethanelerinde yemin yaptırılması, bu mekânları kutsamak manasına geldiği için uygun görülmemiştir. Ebû Hanîfe'den gelen bir görüşe göre, gayr-ı Müslimler de Allah adına yemin etmelidir. Çünkü bunların kitaplarını ve kutsallarını Allah ile birlikte zikretmek, onlara bir yücelik atfetmek manasına gelir ki bu da caiz olmaz¹¹⁷.

3. Sağır ve Dilsizlerin Yemini

Dilsiz kişilerin Mecelle'nin ifadesiyle, *işâret-i ma'hûdesi*¹¹⁸ diye tabir olunan işaret diliyle ikrarı geçerli olduğu için bu yöntemle yaptıkları yeminlerine ve nükûllerine hüküm terettüp eder¹¹⁹. Hâkim, yalnızca konuşma yeteneğini yitirmiş davalıya iddiayı sorar ve işaretle cevap vermesini emreder. Başını, onay manasında sallarsa iddiayı ikrar etmiş sayılır. İnkâr manasına gelecek şekilde başını sallarsa kendisine yemin teklif edilir. Hâkim ona: "Bu iş böyle ise Allah'ın yemini üzerine olsun mu?" der ve işaretle cevap vermesini ona emreder. Dilsiz olan da onaylama manasına gelecek şekilde başını sallarsa yemini ifâ etmiş olur. Yemin-den kaçınmaya delâlet edecek bir işarette bulunursa bu da nükûl sayılır¹²⁰.

Hem işitme engelli hem de dilsiz olanlar¹²¹, okuma yazma biliyorlarsa yazarak hakkındaki iddiayı ret ya da kabul ederler. Bilmiyorsa işaret diliyle hakkındaki

¹¹⁶ İbn Mâce, 'Ahkâm', 10.

¹¹⁷ Serahsî, (n 77) 120; Kasânî, (n 51) 428; İbnü'l-Hümâm, (n 107) 76; Ali Haydar Efendi, (n 22) 3145.

¹¹⁸ 'Dilsizin işaret-i ma'hûdesi lisan ile beyan gibidir.' bk. Mecelle md. 71.

¹¹⁹ Boynukalın, (n 6) 417-419.

¹²⁰ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3158; Bilmen, (n 22) 183.

¹²¹ Bu durum Kaynaklarda âfet diye isimlendirilir.

iddiayı kabul ya da reddettiğini gösterir. Eğer işaret diliyle iddiayı reddettiğine anlatırsa davacı da davasını başka delillerle ispatlayamazsa bu durumda normal süreç işler, duyma ve işitme engelli bireye yemin verilir. Yemin yapabileceğine dair bir işaret yaparsa adeta sözlü olarak yemin etmiş gibi kabul edilir. İşaret diliyle yeminden kaçındığı anlaşılırsa bu da nükûl olarak değerlendirilir¹²².

Bir davalı, hem işitme ve konuşma hem de görme engelliye bu kişinin babası, vâsisi veya hâkimin tayin ettiği bir kişi onun adına yemin yapar. Tüm bu konulardaki hükümler, dipnotta işaret edilen HMK hükümlerine paralellik arz etmektedir¹²³.

4. Yeminde Vekâlet, Vesâyet, Velâyet

Yemin isteme konusunda (istihlâf), niyâbet yani başkasının yerine geçmek mümkündür. Bu bağlamda; davacı adına; veli, müteveli, vasî ile davanın vekillerinin hâkimden davalıya yemin teklif etme talep yetkisine sahipken kendilerine yemin teklif edilemez. Yani yemin etme konusunda (half) vekâlet geçerli olmaz, bizzat davalının yeminini ifâ etmesi gereklidir. Bununla birlikte bazı durumlarda vekile, asıl adına yemin teklif edilir. Asıl hakkında vekilin ikrarının geçerli kabul edildiği yerler bunlardır. Mesela satım konusunda vekil olan bir kişi, sattığı maldaki ayıbın satımdan önce olduğu iddiasını reddederse kendisine yemin teklif edilebilir. Çünkü bu kişinin asıl adına ikrarda bulunması da geçerlidir¹²⁴. HMK'da yemini teklif eden vekil ise yemin teklif etme bakımından özel vekâlete sahip yani yetkilendirilmiş olması gerekir. Bununla birlikte avukatlar gibi vekiller, asıl adına yemin edemezler. Vesâyet altındaki kısıtlılar, adına yasal temsilcileri yemini eda ya da iade edebilirler. Reşit/ergin olmadığı ya da kısıtlılığı olduğu halde bazı kişiler, tam ehliyetli gibi yemin eda edebilirler¹²⁵.

¹²² Bayındır, (20) 219.

¹²³ HMK md. 234: (1) 'Okuma ve yazma bilen sağır veya dilsizler, yemin hakkındaki beyanlarını yazıp imzalayarak yemin ederler.' (2) 'Okuma veya yazma bilmeyen sağır veya dilsizler işaretlerinde anlayan bir bilirkişi aracılığıyla yemin ederler.'

¹²⁴ Bilmen, (n 22) 180.

¹²⁵ Meri hukukta Yemini yerine getirecek kimseler MADDE 232-(1), Yemin, tarafa teklif olunur ve tarafça eda yahut iade olunur. Türkmen, (n 14), 124.

(2) Taraflardan biri tüzel kişi yahut ergin olmayan veya kısıtlı bir kimse ise onlar adına yapılmış bir işleme ilişkin vakıanın ispatı için yemin, tüzel kişiyi temsile yetkili kişi veya organ yahut kanuni mümessil tarafından eda ya da iade olunabilir.

(3) Ergin olmayan veya kısıtlı kimselere bizzat dava hakkı tanınan hâllerde, ikinci fıkra hükmü uygulanmaz.

5. Yeminde Kefâlet

İslam hukukunda, yemin teklif edilecek taraf olan davalının ortadan kaybolma ihtimaline binaen kefil bırakması, yargılama açısından tavsiye edilen bir uygulamadır. Çünkü burada, davacının hakkını koruma söz konusu iken davalı için ciddi bir zararı olmayan bir uygulamadır. Buna *kefâle bi'n-nefs, şahsa kefâlet* denir. Aynı şekilde, davacının delil ikame etmesinden önce davalının ortalıktan kaybolma ihtimaline binaen üç gün kendi yerine kefil bırakması gerekir. Davacının şahitlerini bulup getireceği bu üç günlük süre içerisinde kefil bırakmadan ortalıktan kaybolması durumunda, davayı neticelendirmek zorlaşacaktır¹²⁶.

6. Yemin Etmeye Gelemeyenlerin Yemin Şekli

Hâkim, hastalık ve engellilik gibi bir mazerete binaen yemin etmeye gelemeyen kişiye yardımcısını (nâib/emîn), iki âdil¹²⁷ şahitle birlikte göndererek davalının yemini ifâ etmesini sağlar. HMK m. 235 ise, yemin edecek kimsenin mahkemeye gelemeyecek kadar hasta veya engelli olması durumunda, hâkimin, o kimseye bulunduğu yerde yemin ettireceğini düzenlemektedir. Yemin esnasında taraf vekilleri ve karşı taraf da hazır bulunabilecektir¹²⁸.

Hâkimin duruşma yerine gidememesi durumunda yardımcından destek almasına *istinâbe* denir. Hâkim, memurun iki âdil şahitle verdiği beyanı, yani davalının yemin etmiş ya da yeminden kaçınmış (nükûl) olduğunu dikkate alarak hüküm verir. Nâib atamaya yetkili bir hâkim (*istinabeye mezun*), mahkemeye gelemeyen bir davalı için nâibini, davacıyla birlikte davalının yerleşim yerine göndermesi neticesinde davalının yemin teklifine vereceği her tür cevap, hukuken muteber olup iki şahide gerek yoktur¹²⁹. HMK'da da istinâbe yoluyla yemin ettirilmesi mümkündür¹³⁰. Fakat burada istinabe daha farklı bir anlama sahip

---

'Yemin, tarafa teklif olunur ve tarafça eda yahut iade olunur.', bk. HMK md. 232-(1); 'Açıkça yetki verilmemişse vekil yemin teklif edemez.' bk. HMK md. 74-(1), Postacıoğlu ve Altay, (n 25) 681; Yılmaz, (n 13) 101.

¹²⁶ Merginânî, (n 55) 156; Mevsilî, (n 59) 112.

¹²⁷ Âdil, büyük günah işlemeyen, küçüklerinde ısrarcı olmayan kişiye denir.

¹²⁸ Ayrıca bk. Yılmaz, (n 13) 184.

¹²⁹ Bilmen, (n 22) 80.

¹³⁰ MADDE 236-(1) Mahkemenin yargı çevresi dışında oturan kimse, yemin için davaya bakan mahkemeye gelmek zorundadır. Ancak, yemin edecek kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile yemin icrası mümkün değil ise istinabe yolu ile yemin ettirilir.' Ayrıca bk. Yılmaz, (n 13) 185.

olup mahkemenin yargı çevresi dışında kalan bir yerde gerçekleştirilecek işlemler için o yer mahkemesinden hukuki yardım almasını ifade etmektedir. Bu bağlamda mesela, Ankara’da görülmekte olan bir davada, yemin edecek taraf İstanbul’da mukim ise, hâkim İstanbul mahkemesinden istinabe talep ederek, yemin işleminin bu mahkemece (İstanbul mahkemesi) gerçekleştirilmesini sağlayabilir.

7. Yemin Etmeme Konusunda Uzlaşma (es-Sulh ‘ani’l-Yemin)

Davalı, bir bedel karşısında (genelde bu bedel iddia konusu miktardan daha düşük olur) ya da bedelsiz, kendisine teklif edilen yemini yapmama hususunda davacı ile anlaşılabilir. Bu durum, yalan yere yemin etmenin önüne geçen ve tavsiye edilen bir şeydir. Nitekim Hz. Osman’dan bir vakit bir adam yedi bin dirhem borç almıştı. Adam bunun dört bin dirhem olduğunu iddia etmişti. Me-sele mahkemeye, Hz. Ömer’e ulaştı. Borç alan adam, “*Yedi bin dinar olduğuna yemin yapabilir mi?*” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Osman’a dönse de Hz. Osman yemin etmeye yanaşmayınca Hz. Ömer, “*O zaman, onun verdiği kadarını al!*” dedi. Diğer bir rivayette Hz. Osman, yemin etmemesine karşılık belli bir miktar fidye karşılığında sulh yapmak istedi. Adam çıkınca Hz. Ömer Osman’a niye yemin etmediği soruldu: “*Kaderde yazılı olan bir musibetin yemin etmemin hemen akabine tesadüf etmesi ve insanların ‘Bak, ‘haksız’ yemin etmesinden dolayı bu durum başına geldi!’ demesinden korkuyorum*”¹³¹.” dedi. Burada Hz. Osman’ın takvasından dolayı kendi malı olduğuna emin olduğu bir şey için yani haklı da olsa gereksiz yemin etmek istemediği için bu yemin etmeme karşılığında hakkından feragat ettiği gözükmektedir¹³². Nitekim Anadolu’da, “*Doğru söz yemin istemez.*” deyişi bunla ilgilidir. Yahut her ne kadar haklı da olsalar ola ki yanlış hatırlamadan dolayı yeminle bir mala sahip olmanın “*Kim yalan yere yemin eder ve bu yeminiyle davada bir mal kazanırsa büyük günaha girer. Hesap günü, Allah Teâlâ’yı kızgın bir şekilde karşısında bulmuş olur*”¹³³.” hadisinin manevi etkisinden çekinmiştir. Aynı şekilde, Eş’as b. Kays’ın haklı olmasına rağmen yemin etmemek için fidye vermesini bu hadisteki uyarıdan çekinmesine bağlamaktadır¹³⁴. Başka bir rivayette ise Huzeyfe ineğini bir adamın sürüsü-

¹³¹ أخاف أن يوافق القدرُ بلاءً، فيقال بيمينه

¹³² Merginânî, (n 55) 158; Râfiî, *Şerhu Müsnedi’s-Şafiî* (Vizâretü’levkâf 2007), 2/483; İbnü’l-Hümâm, (n 107) 181, 182.

¹³³ Buhârî, ‘Tevhit’, 24.

¹³⁴ Taberânî, *Mu’cemü’l-kebir*, Cilt 1 (Mektebetü İbn Teymiyye, t.y.) 234.

nün içinde görünce adamı dava etmiştir. Adam ineğin kendisine ait olduğunu söylemiştir. Davacı Huzeyfe olduğu için mahkeme, yemin etmesi karşılığında ineğinin kendisine verileceğine karar vermiştir. Huzeyfe yemin etmeme karşılığında karşı tarafa fidye teklif etmiştir. Bu şekilde fidyeyi alan Huzeyfe'nin haklılığını kabul etmiş olacaktır. Sırasıyla; on, yirmi, otuz ve kırk dirhem teklif etse de adam kabul etmemiş, bunun üzerine Huzeyfe, “Benim olan bir mal için yemin yapamayacağımı mı zannediyorsun?!” diyerek yemin etmiş ve ineğini almıştır¹³⁵.

8. Nükûl

Davacının talebi ile yemin teklif ettiği kişinin yemin etmekten kaçınmasına ya da susmasına nükûl denir. Hanefî mezhebine göre nükûl, kişinin üzerine atılı iddiayı kabul ettiğine, yani ikrara veya sahip olduğu şeyden feragat ettiğine (bezl) dair güçlü bir karine oluşturur. Aksi gerçek olsaydı üzerindeki töhmeti kaldırmak için yemin etmesi gerekirdi¹³⁶. Tabi ki hâkimin huzurunda olmadan davacının herhangi bir yerde yaptığı yemin teklifine davalının nükûlde bulunması, hukuken nazarı itibara alınmaz¹³⁷. HMK'da da yemin eda etmekten kaçınmak, yemin konusu vakıaları ikrar manasına gelir¹³⁸.

Davalının yeminden nükûlde bulunduğu ya açıkça yemin etmeyeceğini ifade etmesiyle ya da susmayı gerektirecek biyolojik bir mazereti olmaksızın susmasıyla yani delâleten ortaya çıkar. Bununla birlikte işitme engeli olan yahut geçici konuşma bozukluğu yaşayan kişinin susması, nükûl manasına gelmez¹³⁹.

Kendisine yemin teklif olunmadan yemin etmeyeceğini beyan etmesi davalının nükûlüne delâlet etmez. HMK'daki uygulama, dipnotta verilmiştir¹⁴⁰. Aynı şekilde yemin teklifinden kaçınan davalının haksız olduğuna hâkim hüküm ver-

¹³⁵ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, Cilt 8 (Dârü't-te'sîl 2013) 321.

¹³⁶ Meydânî, (n 36) 557.

¹³⁷ Zeylaî, (n 23) 296.

¹³⁸ bk. HMK md. 229/2: ‘...Yemini eda etmekten kaçındığı takdirde, yemin konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı yazılır.’

¹³⁹ Bilmen, (n 22) 183.

¹⁴⁰ HMK açısından duruma bakıldığında; eğer hâkim, teklif edilen yeminin muteber olduğuna karar verirse, karşı tarafa (yemini eda edecek tarafa) yemin davetiyesi çıkartır. Çıkartılan yemin davetiyesinde, yemin için davet edilen kimsenin, tayin edilen gün ve saatte mahkemede geçerli bir özürlü olmaksızın bizzat hazır bulunmaması yahut hazır bulunup da yemini iade etmemesi ya da yemini eda etmekten kaçınması durumunda, yemin konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı yönünde bir ihtara yer verilir. Bkz. HMK m. 228, m. 229; Türkmen, (14), 123.

meden yemin yapabileceğini dile getirirse yemin yaptırılır. Çünkü hüküm, henüz verilmemiştir. Bununla birlikte hâkim hükmünü verdikten sonra, davalının yemin yapacağını ifade etmesi geçersizdir. Çünkü bu durumda nükûl, sabit hale gelmiş ve hüküm verilmiştir. Böyle bir hükmün bozulmasını gerektirecek bir şey olamaz¹⁴¹.

Davalının yemin teklifi üzerine üç gün süre istemesi, nükûl manasına gelmeyeceği için kedisine bu süre verilir. Üç mezhebin kanaati de bu doğrultudadır¹⁴².

Bazı davalarda, davalının yeminden kaçınması, karar verildikten sonra başka deliller (beyyine) ortaya koyarak kendisini savunmasına engel değildir. Mesela bir kişi, davalının elinde bulunan bir malın kendisine ait olduğunu iddia edip ispatlayamasa, neticede davalıya yemin teklifinde bulunulsa oda nükûl edip hakkında malı iadesi kararı verilse bu durum davalının başka delillerle hakkını aramasına engel olmayacaktır. Mesela aralarındaki bir satış sözleşmesi delilini ortaya koyarak davacıdan hakkını geri almak için mahkemeye müracaat edebilir. Bu durumda hâkim, delilini niye ilk dava görülürken sunmadığını soramaz. Bu durumun hukuken tecviz edilmesi Hz Ömer'in uygulamasına dayanmaktadır. Onun atadığı kâdılardan olan Şureyh'in şu sözü bu anlamda dikkate değerdir: *"Yalan bir şey üzere yapılacak yemin, adaleti tesis edecek olan delile göre daha çok reddedilmeyi hak eder"*¹⁴³. Burada, yeminin güçlü delilden (beyyine) daha düşük derecede belirleyici bir hukuki mekanizma olduğuna ve yemin delilinin tabiatı itibarıyla, yalan üzere yapılmış olma riskine dikkat çekilmektedir. HMK m. 375/1(g)'de *lehine karar verilen tarafın, karara esas alınan yemini yalan yere ettiğinin, ikrar veya yazılı delille sabit olması* yargılamanın iadesi sebepleri arasında gösterilmiştir. Yani, böyle bir ihtimalde (yemin eden tarafın lehine) sonuçlanan davada verilen karar şekli anlamda kesinleşmiş olsa dahi, bu davanın fevkalade bir kanun yolu olan yargılamanın iadesi yoluyla yeniden görülmesi mümkün olmaktadır. Ancak, özellikle belirtmek gerekir ki, bu ihtimal, biraz önce ele aldığımız ihtimalden farklı (onun tam tersi) niteliktedir. Çünkü İslam muhakemesi için ele aldığımız örnekte, yeminden kaçınmak suretiyle davayı kaybeden tarafın hüküm verildikten sonra başkaca delillerini sunarak hakkını araması söz konusudur ki bu ihtimal, yargılamanın iadesi sebeplerini

¹⁴¹ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3157; Bilmen, (n 22) 183.

¹⁴² Ali el-Kârî, (n 72) 241; Ali Haydar Efendi, (n 22) 3158.

¹⁴³ *اليمين الفاجرة احق بالرد من اليمين العادل* Bk. Ali el-Kârî, (n 72) 241; Ali Haydar Efendi, (n 22) 3158.

düzenleyen HMK m. 375/1'de zikredilmemiştir. Orada zikredilen yalan yere yemin eden taraf lehine sonuçlanan davanın (hüküm kesinleştikten sonra) bu yeminin yalan yere olduğunun ikrar veya yazılı delille sabit olması durumunda yeniden görülmesidir¹⁴⁴.

9. Yeminin Geri Çevrilmesi (İadesi/Reddi)

Hanefi mezhebinde, davalının yeminden kaçınması durumunda yeminin davacıya yani ispat yükü üzerinde olan şahsa yönlendirilmesi "*Delili (beyyine), iddia eden taraf sunmalı, yemini ise inkâr eden taraf yapmalıdır.*" hadisine¹⁴⁵ binaen caiz değildir¹⁴⁶.

Davacıya da hem ilkesel anlamda hem de davayı aydınlatacak bir delil ortaya koyduğu için yemin yaptırılmaz. Zira yemin, delilin olmadığı hallerde onun yerine ikame edilen hukuki bir mekanizmadır¹⁴⁷. Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre ise caizdir. Buna *yemîn-i merdûde* denir. Fakat hangi davalarda, davacıya yemin teklif edilmesi gerektiği hususu ihtilaflıdır. Davalının kaçındığı yemini davacı yaparsa bu takdirde davacının iddiasının haklı olduğu ortaya çıkacağı için uyumsuzluk, yeni bir delil (beyyine) ortaya çıkana kadar ortadan kalkar¹⁴⁸.

Şafiî mezhebinde ise ilkesel olarak yeminin davacıya/müddeîye çevrilmesi mümkündür. Çünkü bir kişinin yeminden kaçınması, haksız olduğunu göstermez, belki takvasından dolayı yahut ihtiyattan, yanlış bir şey üzerine yemin etmekten çekiniyordur. Davalının sarîh olarak yemin etmeyeceğini ifade etmesi yahut susup, delâleten nükûlüyle yemin, onu teklif eden müddeîye/davacıya

¹⁴⁴ Bununla birlikte, HMK m. 375/1(ç)'de yer alan 'Yargılama sırasında, aleyhine hüküm verilen tarafın elinde olmayan nedenlerle elde edilemeyen bir belgenin, kararın verilmesinden sonra ele geçirilmiş olması' şeklindeki düzenlemeden hareketle, yeminden kaçınmış olması sebebiyle davayı kaybeden tarafın, yargılama sırasında elinde olmayan nedenlerle elde edemediği belgeye kararın verilmesinden sonra ulaşması durumunda, davanın yeniden görülmesini sağlamanın da mümkün olacağı kanısındayız.

¹⁴⁵ 'Delili iddia sahibinin sunması, yemini de inkâr edenin yapması gerekir.' bk. Buhârî, 'Rehin', 6.

¹⁴⁶ HMK açısından duruma bakıldığında, m. 229'da yemin için davet edilen kimsenin, tayin edilen gün ve saatte mahkemede geçerli bir özrü olmaksızın bizzat hazır bulunmaz yahut hazır bulunup da yemini iade etmez ya da yemini eda etmekten kaçınırsa yemin konusu vakıaları ikrar edilmiş sayılacağı ve kendisine yemin teklif olunan kimsenin de yemin etmekten kaçınırsa yemin konusu vakıanın ispat edilememiş sayılacağı düzenlenmektedir. Türkmen, (n 14), 123.

¹⁴⁷ Serahsî, (n 77) 119; Zeylaî, (n 23) 301.

¹⁴⁸ Meydânî, (n 36) 557.

çevrilir. Müddeî/davacı yemini ifa ederse davayı kazanır, nükûlde bulunursa uyuşmazlık ortadan kalkar¹⁴⁹. Çünkü iddia ettiği hak için kendisi yeminden kaçınmaktadır. Fakat müddei/davacının nükûlünün altında da takva boyutu söz konusu olabilir. Buradan da anlaşılmaktadır ki nükûl, her ne kadar kişinin haksız olduğunu kesin bir şekilde göstermese de bu kesinliği sağlamak için yeminin reddinde de tekrar şüpheli nükûl durumuyla karşılaşmak kaçınılmazdır.

Hanefi doktrini, yeminin iadesi, yani geri çevrilerek davacı/müddeîye yemin teklif edilememesini çeşitli şekillerde gerekçelendirir. Bunlardan en önemlisi, iddiasını başka delillerle kanıtlayamayan kişinin yeminden başka bir delilinin olmamasıdır. Hz. Peygamber devrinde, Kinde ve Kinâne kabilelerinden iki adam, bir arazinin mülkiyeti noktasında uyuşmazlığa düşüp meseleyi Hz. Peygamber'e arz ettiler. Hz. Peygamber, arazinin kendisine ait olan kişiye delilinin olup olmadığını sormuş, adam da olmadığını söylemiştir. Bu sefer, arazinin zilyetliğini elinde bulunduran kişiye sormuş, o da tarlayı kendisinin ekip biçtiğini ve kendi mülkiyeti olduğunu ifade edince davacıya bu durumu inkâr eden davalıya yemin teklif etme hakkını söyleyince davacı/müddei, adamın dini hassasiyetleri çok olmayan günahkâr biri olduğunu ve hakkı olmayan bir şeye yemin yapabileceğini söyleyince Hz. Peygamber, *"Ona yemin teklif etmek senin hakkındır."* buyurmuştur. Hadisin başka bir varyantında, *"O adam üzerinde bundan başka bir hakkın yoktur"*¹⁵⁰. buyurmuştur. Bu ifadedeki *لك* yani *"Senin hakkındır."* cümlesindeki "Lâm" harfi, temlik yani hakkın kime ait olduğunu belirtmek için kullanılır. Buradan da böyle bir durumda davacının yemin talep hakkından başka bir hakkının olmadığı ve yeminin yönlendirilmesi gereken kişinin davalı/müddeâ aleyh olduğu ve yeminin reddinin caiz olmadığı ortaya çıkmaktadır¹⁵¹.

HMK'ya göre ise yeminin iadesi mümkündür. Yani mahkemeye gelen ve kendisine yemin teklif olunan kişi, *"Ben yemin etmiyorum. Bana yemin teklifinde bulunan şahıs yapsın yemini!"* diyebilir. Bunun neticesinde davacı yemin ederse yemine konu olan davalar kesin delille kanıtlanmış olur. Yeminden kaçınırsa yemine konu olan vakianın gerçek olmadığı ortaya çıkmış olur. Şu kadar var ki yeminin iadesinin mümkün olabilmesi için yemin konusunu oluşturan olayın iki tarafın da şahsından kaynaklanması gerekmektedir. Yalnızca davalının şahsından kaynaklanan davalarda yeminin iadesi mümkün değildir¹⁵².

¹⁴⁹ Merginânî, (n 55) 154; Zeylaî, (n 23) 295.

¹⁵⁰ *لَيْسَ لَكَ مِنْهُ إِلَّا ذَلِكَ* bk. Müslim, 'Eymân', 139.

¹⁵¹ Zeylaî, (n 23) 294.

¹⁵² bk. HMK md. 230; Postacioğlu ve Altay, (n 25) 686; Türkmen, (n. 14), 124.

10. Bir Çok Dava İçin Tek Yemin Yapılması

Farklı davaların görüldüğü bir mecliste davalının, iddiaların hepsi için bir yemin etmesi yeterlidir. Mesela bir kişi, karşı tarafın hem daha önce vermiş olduğu borcunu eda etmediğini hem de başka bir zamanda bir malını gasp ettiği yönünde davacı olsa davalı bu iddiaların hepsi için tek bir yemin ederek "Vallâhi, ona borcum yoktur!" demesi kâfidir. Bununla birlikte ikinci şey hakkında davanın dinlenilmesi, birinci davanın yemin ile çözüme kavuşturulmasına bağlı ise iki defa yemin yapılması gerekir. Mesela bir kişi, filancanın vekili olduğunu ve kendisinin bu kişiden alacaklı olduğu iddiasıyla dava açsa davalıya, önce bu kişinin müvekkili olmadığına, böyle bir vekâleti bilmediğine yemin ettirilir. Sonrasında, borcunu bilmediğine dair de ayrıca yemin ettirilebilir¹⁵³. HMK'ya göre de yemin teklifi birden fazla husus için verilmişse hâkim, her konu için ayrı ayrı yemin teklifini değerlendirmesi ve her iki teklif için de yemini yerine getirtmesi gerekir¹⁵⁴.

11. Bir şahit ile Birlikte Yeminin Hukuki Değeri

Şafî mezhebinde iddiasına bir şahit getirip ikinci bir şahidi olmayan davacıya hâkim resen yemin teklif eder. Bu durumda yemin yaparsa bir şahit ve yemin birlikte lehine karar verilir. Bunu kabul etmeyen Hanefiler'in delili Hz. Peygamber'in yeminin davalının delili olduğu yönündeki, hadis terminolojisi açısından Hanefiler için güçlü bir delil olan, *meşhûr* hadistir. Şafîler'in delil aldığı, Hz. Peygamber'in bir şahit ve davacının yemini çerçevesinde hüküm koyduğu rivayet¹⁵⁵, Hanefiler'e göre delil alma açısından hadis terminolojisinde *garîb* hadis sınıfına girmektedir¹⁵⁶.

12. Şahitlere Yemin Verilmesi

İslam Hukukunda, mahkemeye hiçbir ücret talep etmeden şahit olarak gelme külfetini kabul eden birinin onurunu muhafaza ve taltif etmek için yemin teklif edilemez. Çünkü yemin istemede kişinin yalan söyleme ihtimali ve töhmet söz konusudur. Dolayısıyla bunu ortadan kaldırmak için yemin yapılır. Bir rivayette de Hz. Peygamber, "Şahitleri taltif (ikrâm) edin. Zira Allah onların

¹⁵³ Ali Haydar Efendi, (n 22) 3157.

¹⁵⁴ Yılmaz, (n 13) 141.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, 'Ekziye', 21.

¹⁵⁶ Mevsilî, Hanefiler'in delili olan hadisin tevatüre yakın meşhur olduğunu ifade etmektedir. Bk. Mevsilî, (n 59) 112; Dâmâd, (n 23) 255.

*eliyle zulmü bertaraf edip adaleti tecelli ettiriyor*¹⁵⁷.” buyurmaktadır. Nitekim Anadolu’da “iki emini bir yemin aralar.” deyişi, bir birbirlerine emniyet eden iki kişiden biri, yemin iddiasını yeminle delillendiriyorsa, yemin yapan kişinin inandırıcılığında şüphe oluşmuş ve aralarındaki itimat ortadan kalkmış demektir. Hanefî hukukçu İbn Nüceym’in kitabındaki yorum dikkat çekicidir: “*Müddeâ aleyhe nasıl ki iki defa yemin verilmez, şahitten de iki defa yemin etmesi istenemez. Çünkü her ne kadar sarîh bir şekilde ‘Vallahi!’ demese de ‘Şahitlik yaparım.’ sözü, yemindir.*” Ayrıca şahide yemin vacip olmayınca, bundan kaçınması da en tabii hakkıdır. Şahitlere yemin verilmesi, onların yalancı şahitliklerinin önüne geçmekse, yalancı şahit olma konusunda tertip yapan yalan üzere de çok rahat yemin yapar¹⁵⁸.

IV. Yeminle İlgili Teknik Terimler

Yemin sahasında araştırma yapacak olanlara kolaylık sağlaması için çalışma boyunca karşılaştığımız kavramları bir bütün halinde müstakil bir başlık altında vermeyi uygun gördük.

Âfet	: Konuşma ve işitme ile ilgili bedensel engeller.
Beyyine	: İddia sahibinin iddiasını temellendirmek için öne sürmesi gereken delil
Bezl	: Kişinin yemin etmemek için hakkından vazgeçmesi yahut cezaya razı olması
Dava	: İddia veya savunma
Half	: Yemin etmek, yemin
Hâlif	: Yemin eden kişi
Hânis olmak	: Yaptığı yemini tutmamak ya da yalan üzere yemin etmek

¹⁵⁷ . أكرّموا الشُّهُودَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَسْتَخْرِجُ بِهِمُ الْحَقَّ وَيُدْفَعُ بِهِمُ الظُّلْمَ . Birçok Hanefi fıkıh kitabında referans gösterilen (Mesela Hanefi fakih İbn Nüceym, açıkça ‘Şahitlere iyi davranmak emredildi.’ demektir. İbn Nüceym, *Bahru’r-râik*, Cilt 7 (Dârü’l-Ma’rife, t.y.) 204) ve zayıf olduğu söylenen bu rivayete temel hadis kitaplarında rastlanılamamıştır. Rivayetle alakalı tahliller için bk. Şemseddîn Muhammed b. Abdîrahim es-Sehâvî, *El-Mekâsidü’l-hasene Fî Beyâni Kesîrin Mine’l-ehâdisi’l- müştahire ‘ale’l-elsine* (Meymene 2017) Cilt 1 470.

¹⁵⁸ İbn Nüceym, (n 151) 204.

Hâriç	: Malın elinde bulundurmeyen, onun üzerinde sahibi gibi tasarrufta bulunamayan kişi, zilyedin zıttı
Hasm	: Hasım, Davalı, müddeâ aleyh
Husumeti Kat' Etmek	: Anlaşmazlığı ortadan kaldırmak
Hüccet	: Delil hakkı, mesela, davalının hücceti (delili). Hüccetin beyyineden farkı, beyyine iddianın desteklenmesi gerektiği delilken hüccet dayanılacak delil (argüman) manasına gelir. Beyyine, davacı/müddeinin hücceti, yemin davalının/müddeâ aleyhin hüccetidir.
İsrar (sebat)	: Yemin etme konusunda kararlı olma, rahatça yemin yapabilme, ilhâh.
İkrar	: İddiayı kabul etme, inkâr etmeme
İsticvâp	: Davalının hâkim tarafından sorgulanması
İstihlaf	: Yemin talebi, yemin ettirme, yemin isteme
İlzâm	: İddiayı kabul ederek haksızlığını itiraf/ikrar eden kişi. Mesela, hasmı ilzâm etmek.
Kâti' u'l-husûme	: Husumeti ortadan kaldıran
Mahlûfun Aleyh	: Yemin edilen şey
Men'i muâraza	: Çekişmenin sona ermesi, yargılamanın sona ermesi
Mesmû'	: Muhakeme edilmeye değer dava.
Mutlak mülk	: Satın alma, hibe, gibi mülkiyet yollarından herhangi biriyle elde edildiğine dair bir kayıt olmayan mal
Müddeâ Aleyh	: Davalı, ispat yükü kendisine düşmeyen taraf
Müddeâ bih	: İddia edilen şey, iddia

Müddeî	: İspat yükü kendisine düşen taraf, davacı
Müstahlif	: Yemin teklif eden, hâkim
Nakz/İfsâd	: Bozma, hükmüm bozulması
Niyâbet	: Başkası adına işlem yapma. Hâkimin yardımcısına nâib denmesi bundandır.
Nükûl	: Üzerinde yemin sorumluluğu bulunan davalının yemin etmekten çekinmesi
Tahlîf	: Yemin teklif etme, yemin verdirme. Davacının teklif edeceği yemin
Tehâlûf	: Tarafların karşılıklı yemin etmesi
Tevcîh	: Yönlendirme. Yemin teklifi
Yemin Verme	: Hâkimin davalıdan yemin etmesini istemesi
Yemin-i merdûde (Yeminin ladesi)	: Şafîî, Malikî ve Hanbelîlerde üzerinde yemin sorumluluğu bulunan davalının yemin etmekten imtina etmesi (nükûl) durumunda, yemin teklifinin müddeîye yönlendirilmesine, Hanefî mezhebinde caiz değildir.
Zilyed'	: Malın mülkiyeti elinde olan kişi

Sonuç

Bu makale, kanaatimizce ülkemizde İslam yargılama hukukunda ispat vasıtası olan yemin konusunda, bugüne kadar yapılmış olan en kapsamlı çalışmadır. Günlük hayattaki yemine dair çalışmalar, direkt konumuzun içine dahil olmadığı için çalışma boyunca bu eserlere değinilmemiştir. Konunun başlıkları ve ele alınışı tamamen özgün olup Hanefî fıkıh kitaplarındaki yemin bahislerindeki başlık ve konulardan ilham alınarak oluşturulmuştur. Bu yönüyle konuların ele alınış ve sıralanışı, Türk yargılama hukuk doktrininkinden farklılık arz etmektedir. Ayrıca çalışmanın hacim gözününe alınarak Osmanlı uygulamasına yer verilmemiştir. İki hukuk sistemindeki ortak konularda uzman hukukçularla istişare ve mukayeseler yapılmaya gayret edilmiştir. Burada da asıl hedef, Hanefî külli-

yatında yeminle ilgili tüm ayrıntıların ortaya konmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmayı, yeminle alakalı diğer çalışmalardan ayıran husus, İslam hukukunda yemin sürecinin nasıl işlediğine dair genel bilgiler veren kitap ve makalelerden ziyade, konunun derinlemesine işlendiği eserlerden özgün bir yemin teorisinin ortaya konulması ve Türk hukuk yargılaması ile kısa mukayeseler yapılmasıdır. Akılcılığı bozmamak için uzun HMK maddeleri, çoğu yerde dipnotta verilmiştir.

Gerek İslam gerekse de Türk yargılama hukukunun önemli bir alanı olan ispat konusunda kesin delil kabul edilen taraf yemini, tarih boyunca pek çok uyuşmazlığa ışık tutmuştur. Taraf yemininde iddiasını ispatlayacak kanıtlara sahip olmayan davacı/müddeî, hâkim marifetiyle davalıdan/müddeâ yemin yapmasını isteyebilir. Davalının yeminden kaçınması, davacının haklılığını ortaya çıkarır. Bunun aksine kendisine önerilen yemini ifa etmesi durumunda ise davacının başvurabileceği başka bir yol kalmamaktadır.

Yukarıdaki paragrafta genel hatlarıyla izah edilmeye çalışılan taraf yemini, gerek İslam hukukunda gerekse de Türk usul hukukunda, hukuki uyuşmazlıklarda son çözüm kaynağı olmuştur. Bu çalışmada İslam hukukunda yeminin mahkemelerde çözüm kaynağı olduğu örnekleri şeriyeye sicilleri üzerinden vermek uygun olsa da bu çalışmanın ulaştığı sayfa sayısı göz önüne alındığında, bunun bir başka çalışmaya bırakılmasının ve bu makalenin konunun teorik çerçevesini koymakla yetilmesinin daha münasip olacağına karar verdik. Bu da İslam hukukunda manevi yaptırım gücünün etkisini görme açısından önemlidir. Günümüz yargılama hukukunda bunun esas kabul edilmesi, halkın sahip olduğu kutsal değerlerin davanın çözümüne katkısını görme açısından dikkat çekicidir.

Çalışma neticesinde, asırlar boyu uygulama alanı bulan Hanefi fikhında, davalının hücceti olan taraf yemini ile alakalı bir hayli ayrıntı hükme rastlanılmıştır. Yargıtay içtihatlarında bile rastlanılamayacak düzeyde ayrıntılı meseleler, İslam yargılama hukukunda yeminin ne denli ehemmiyetli bir konu olduğunu göstermektedir.

Türk usûl hukukundaki hükümlerin birçok konuda Hanefi mezhebiyle uyum içerisinde olduğu, fıkıh kitaplarında ele alınan bazı konuların ise içtihat konusu yapılmadığı, tam aksi yönde Türk usûl hukukunda içtihat konusu olan bazı meselelerin ise tetkik edilen Hanefi fıkıh kaynakları içerisinde içtihadı konu olmadığı tespit edilmiştir. Fakat çalışmamızın ana eksenini Hanefi yargılama hukuku oluşturduğu için mezhep içerisinden taraf yemini ile alakalı ne kadar konu varsa hepsine, belli bir sistematik içerisinde temas edilmiştir. Bunu yaparken, medeni yargılama usulünde olup Hanefi doktrin kitabında olmayan her konuya temas

edilmemiştir. Durum böyle olmakla beraber iki hukuk sistemindeki meselelerin neredeyse tamamına yakını aynı başlıklar altına incelenebilecek türdendir.

Son kısmında, yapılan doktrin okumaları neticesinde, İslam yargılama hukukuyla alakalı kavramlar tespit edilerek kısa bir sözlük çalışmasının eklenmiştir. Bu çalışmanın gerek İslam-Osmanlı yargılama, gerekse de Türk Medeni Yargılama Usulu sahasında yapılacak olan çalışmalara da katkı yapması umulmaktadır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*. (Dârü't-te'sîl 2013)
- Ağırakça AE, *Hadislerde Yemin Lafızları*. (Marmara Üniv., Yüksek Lisans Tezi 1998)
- Akman A, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Adliye Teşkilatı ve Yargılama Hukuku* (Yetkin 2022)
- Ali el-Kârî N, *Fethu Bâbi'l-inâye* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2009)
- Ali Haydar Efendi, K, *Dürerü'l-hükkâm* (TDV 2020)
- Ayaş S, *İslam Muhakeme Hukukunda Tek şahit ve Yeminle Hüküm* (Necmettin Erbakan Üniv. Yüksek Lisans Tezi 2014)
- Bayındır A, *İslam Muhakeme Hukuku* (İSAV 1986)
- Bebek A, “Kebîre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (TDV 2022)
- Bilmen Ö, *Büyük İslam İlmihali* (Çelik 2014)
- Hukûk-u İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*. (Enes Sarmaşık t.y.)
- Boynukalın Ertuğrul “Yemin” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara TDV Yay)
- Buhârî M, *es-Sahîh* (Çağrı 1981)
- Candan A, ‘İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakîlik’, (2010), (15) İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 431, 438
- Dâmâd Efendi Ş, *Mecma’u'l-ehur fî Şerhi Mültaka'l-ebhur* (Dâru İhyâi't-turasi'l-Arabî t.y.)
- Gökmenoğlu H, ‘İslam Muhakeme Hukukunda Bir İspat Vasıtası Olarak Yemin’, (1994) (3) Selçuk Üniversitesi Selçuk Bilimler Enstitüsü Dergisi, 179-195
- Ekrem Buğra Ekinci, ‘Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları’, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996)
- İbn Ebî Şeybe E, *el-Musannef*, (Dârü't-te'sîl 2013)
- İbn Mâce M, *es-Sünen*. (Çağrı, 1981)
- İbnü'l-Hümâm M, *Fethu'l-kadîr*. (Dâru Sadr t.y.)
- Kasânî Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'ü's-sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2010)
- Merginânî B, *el-Hidâye*. (Dârü'Erkâm, t.y.)
- Mevsilî A, *el-İhtiyâr Fî Ta'lîli'l-Muhtâr* (Çağrı 1980)
- Meydânî A, *el-Lübâb Fi Şerhi'l-Kitâb* (Mektebetü İlmi'l-hadîs 2002)
- Münâvî Muhammed b. Abdurraûf, *Feyzü'l-kadîr Şerhu Cami'i's-sağîr* (Mektebetü't-Ticâriyye1356/1978)
- Müslim M, *es-Sahîh*. (Çağrı 1981)
- Nesâî A *es-Sünen* (Çağrı Yay 1981)

- Öğük R., *İslam Fıkında Yemin* (19 Mayıs Üniv., Yüksek Lisans Tezi 2011)
- Öztürk N., *İlahi Dinlerde Yemin. Keffaret ve Kurban*. (Selçuk Üniv., Doktora Tezi, 1996)
- Postacıoğlu İ. ve Altay S., *Medeni Usûl Hukuku Dersler* (8. Bası, İstanbul 2020)
- Râfiî A., *Şerhu Müsnedi's-Şafîi* (Vizâretü'l-evkâf 2007)
- Sehâvî Ş., *Abdirrahim, el-Mekâsidü'l-hasene Fî Beyâni Kesîrin Mine'l-ehâdisi'l- müstehire 'ale'l-elsine* (Meymene 2017)
- Serahsî Ş., *el-Mebsût*. (Dârü'l-Ma'rife, t.y.)
- Taberânî S., *el-Mu'cemü'l-kebîr*. (Mektebetü İbn Teymiyye, t.y.)
- Tirmizî M., *es-Sünen*. (Çağrı, 1981)
- Türkmen A., 'Türk Özel Hukuk Yargı Sisteminde Yemin Müessesesi', (2015), (1), International Journal of Legal Progress, 107-132
- Yılmaz Yurtseven-Naci Çevik, 'İslam Muhakeme Hukuku ve Klasik Dönem Osmanlı Uygulamasında Yemin Müessesesi', Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (2020) 8 (15), 1-25
- Yılmaz Ejder. *Yemin*: (3. Baskı, Yetkin 2021)
- Zeylâ O., *Tebyînü'l-Hakâik*. (Dârü'l-Ma'rife 1314)
- Zeynüddîn İ., *Bahrü'r-râik*. (Dârü'l-Ma'rife, t.y.)
- Zuhaylî V., *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*. (Dârü'l-Fıkr, t.y.)